

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

**VÝZNAMNÍ HABSBURŠTÍ PANOVNÍCI V ČESKÝCH UČEBNÍCÍCH
DĚJEPISU**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: Barbora Ledvinková

Studijní program: B0114A120001

Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání

Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: PhDr. Irena Kapustová, Ph.D.

Hradec Králové

2023

Zadání bakalářské práce

Autor: Barbora Ledvinková

Studium: F20BP0310

Studijní program: B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání, Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: Významní habsburští panovníci v českých učebnicích dějepisu

Název bakalářské práce AJ: Prominent habsbury monarchs in Czech history books

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na významné Habsburské panovníky v českých učebnicích dějepisu. Obsahem teoretické části, je základní popis života Marie Terezie, Josefa II. a Leopolda I. Předmětem praktické části překládaného textu je především obsahová analýza vybraných částí školních učebnic pojednávajících o Habsburcích. Sledována je rovněž proměna informací o nich či rozsah informací pod vlivem společensko-politických proměn.

Denisa LABISCHOVÁ, *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, Ostravská univerzita 2008

Stanislav JULÍNEK a kol., *Základy oborové didaktiky dějepisu*, MU Brno 2004

František Kameníček – Rudolf DVOŘÁK, *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol. 1. díl (Starý věk)*, Praha 1902

Miloň DOHNAL, Tomáš JÍLEK, Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis 7 (1848-1917), 1. díl pro Základní školy*, Praha 1982

Josef PEŠEK, *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol: obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku XIV. do konce XVIII. století pro třetí třídu středních škol*, Praha 1933

Klára ŠEĐOVÁ – Roman ŠVARČÍČEK a kol., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha 2014

Zadávací pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Irena Kapustová, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 9.2.2022

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením PhDr. Ireny Kapustové, Ph.D., samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Barbora Ledvinková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala své vedoucí paní PhDr. Ireně Kapustové, Ph.D, za rady a připomínky při zpracování této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům, kteří byli ochotni vyplnit online dotazníkové šetření týkající se učebnic dějepisu

ANOTACE

LEDVINKOVÁ, Barbora, *Významní habsburští panovníci v českých učebnicích dějepisu*, bakalářská práce, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2023. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměřuje na významné habsburské panovníky v českých učebnicích dějepisu. Obsahem teoretické části je základní popis života Marie Terezie, Josefa II. a Leopolda I. Předmětem praktické části překládaného textu je především obsahová analýza vybraných částí školních učebnic pojednávajících o Habsburcích. Sledována je rovněž proměna informací o nich a rozsah informací pod vlivem společensko-politických proměn.

KLÍČOVÁ SLOVA

Marie Terezie, Josef II., Leopold I., učebnice, obsahová analýza, dějiny, současnost, společensko-politické proměny

ANOTATION

LEDVINKOVÁ, Barbora, *Prominent Habsburg monarchs in Czech history books*, Bachelor thesis, Hradec Kralove: Philosophical Faculty, University of Hradec Kralove, 2023. Bachelor thesis.

Bachelor's thesis focuses on important Habsburg monarchs in Czech history books. The content of the theoretical section is a basic description of the lives of Maria Theresa, Joseph II and Leopold I. The practical part of the translated text is mainly about the content analysis of selected sections of school textbooks dealing with the Habsburks. The transformation of information about them, or the extent of information under the influence of socio-political transformations, is also being monitored.

KEYWORDS

Mary Theresa, Joseph II, Leopold I, textbook, content analysis, history, present, socio-political transformations

OBSAH

Úvod.....	9
Teoretická část.....	11
1. Habsburkové na českém trůně.....	11
1.1. Leopold I.....	12
1.2. Karel VI.....	14
1.3. Marie Terezie.....	16
1.4. Josef II.	19
2. Vývoj výuky dějepisu, teorie učebnic.....	22
2.1 Učebnice	24
2.2 Analýza učebnic.....	26
Praktická část	28
1. Analýza vybraných učebnic dějepisu od 1. republiky do současnosti	29
2. Komparace analyzovaných textů	47
3. Dotazníkové šetření.....	48
Závěr.....	57
Zdroje	58
Internetové zdroje	61
Prameny	61
Seznam obrázků	63

ÚVOD

Učebnicím dějepisu se v posledních letech začalo dostávat od odborníků více pozornosti. K běžné výzkumné praxi patří například učebnicová analýza nebo komparace vybraných problémů v učebnicích dvou zpravidla sousedících států. Předmětem srovnávání mohou být stejně tak např. obrazy téže události v učebnicích různých zemí. Zjišťování současného stavu a vzájemné posuzování informací o historii jiného národa a jejich kvality prostřednictvím obsahových analýz skýtá ohromný potenciál, neboť umožňuje stanovit míru možného ovlivňování postojů vůči sousedním národům a stává se východiskem pro optimalizaci tvorby nových učebnic.¹

Cílem práce je zjistit vývoj dějepisných učebnic na konkrétním příkladu Habsburků za poslední století a učební texty jednotlivých období komparovat. Za zásadní považuji prokázat, jak velký vliv měly socio-kulturní události nebo vládnoucí ideologie na obsah publikovaný v učebnicích. Předmětem výzkumu uvedeného v této práci jsou významní habsburští panovníci, kteří vládli v období novověku. Konkrétně byli zvoleni Leopold I., Karel VI., Marie Terezie a Josef II. O těchto konkrétních vládciích z rodu Habsburků můžeme v učebnicích českého dějepisu nalézt nejvíce informací. Také byly vybrány z mé osobní iniciativy.

První kapitola je věnována nástupu Habsburků na český trůn. Habsburkové vládli na území Čech téměř 400 let, a patří tedy neodmyslitelně k dějinám naší země. Z toho důvodu je problematické věnovat jednotlivým vládcům dostatečný prostor v učebnicích dějepisu. V práci jsou věnovány jednotlivé kapitoly Leopoldu I, Karlu VI., Marii Terezii a jejímu synovi Josefu II. U každého z nich jsou popsány jejich významné kroky a části života, které se promítají i do některých učebnic. V této části jsem čerpala z odborné literatury převážně českých autorů, jako je J. Mikulec, L. Taraba či J. Janáček. Avšak nachází se zde i několik zahraničních autorů např. F. Weissensteiner či B. Hamann.

Další část práce se věnuje vývoji výuky dějepisu na území Čech. Navazující kapitola je zaměřena na vývoj učebnic dějepisu od počátku 20. století po současnost. Učebnice dějepisu se měnily v návaznosti na historické události 20. století. Poslední kapitola v teoretické části je věnována výzkumným metodám, které jsou využity v praktické části. Nejčastěji využívanou literaturou zde byla Příručka ke studiu didaktiky dějepisu od D. Labischové. Učebnice dějepisu jsou nedílnou součástí výuky dějepisu, proto je jim věnována celá jedna kapitola, kde je přiblížen jejich rozvoj, ovlivnění dobou atd.

¹Blažena GRACOVÁ, *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže: Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity 115*, Ostrava 1998, s. 7

V praktické části jsou prezentovány kopie analyzovaného tématu ze současných učebnic dějepisu a učebnic z 20. století; zásadní je jejich následná komparace. Na tuto část navazuje dotazníkové šetření, jehož cílem je zjistit názor žáků na dějepisné učebnice.

Metodami, které jsou v práci využity je heuristika, analýza a komparace odborné literatury (teoretická část). V části výzkumné je aplikována obsahová analýza pramenů, kterými jsou dějepisné učebnice, dále online dotazníkové šetření a vyhodnocení výsledků obou metod.

V části výzkumné je aplikována obsahová analýza pramenů, kterými jsou dějepisné učebnice, online dotazníkové šetření a vyhodnocení výsledků obou metod.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Habsburkové na českém trůně

V roce 1526 se odehrála bitva u Moháče, ve které umírá král Ludvík II. Jagellonský. Jeho armáda byla poražena Turky a země Koruny české se ocitly bez panovníka a na pokraji rozpadu z hrozící invaze Turků. České území bylo po více než jedno století pod nadvládou dynastie Jagellonců. Po smrti jagellonského krále Ludvíka II. však nebyl jasný nástupce na český trůn.² O trůn bojoval jak Ferdinand I., tak i Zdeněk Lev z Rožmitálu nebo polský král Zikmund I Starý. Ferdinand měl výhodu v tom, že jeho děd Maxmilián I. uzavřel vzájemnou dohodu s Jagellonci týkající se sňatkové politiky v případě vymření jednoho z rodů. Právě Ferdinandův sňatek s Annou Jagellonskou, dědičkou dynastie Jagellonců, se projevil v získání české a uherské koruny.³ Koruny významných českých a uherských království byly nyní Ferdinandovi na dosah. Stačil mu k tomu jeden jediný krok, a to zvolení českým a uherským stavovským sněmem. Králem Koruny české byl zvolen 23. 10. 1526. V prosinci téhož roku se stal také panovníkem v Uhrách, a tak vzniklo velké soustátí, kterému až do 1. světové války vládl rod Habsburků. Na samém začátku svého vzniku se stát skládal ze zemí Koruny české, kam patřily Čechy, Morava, Slezsko, Horní a Dolní Lužice, dále se skládal z části Uherska, jehož součástí bylo i slovenské území, dále Horní a Dolní Rakousy, Korutany, Kraňsko a Tyroly. Ferdinand I. země řídil z Vídně prostřednictvím ústředních správních úřadů, které zřídil ihned po svém nástupu na trůn. Během své vlády odstranil dualistické pojetí politické moci z dob vlády Jagellonců. S jeho vládou byla v zemích habsburské monarchie nastolena centrální a neomezená, absolutisticky založená vláda jednoho panovníka.⁴

² Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 2. Šlechta, Praha 1999, s. 230

³ Josef JANÁČEK, *České dějiny I. Doba předbělohorská, díl 1*, Praha 1968, s. 32–37.

⁴ Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české VII 1526–1618*, Praha 2005, s. 17–46

1.1. Leopold I

Leopold I. byl jedním z nejdéle vládnoucích habsburských panovníků. Byl synem Ferdinanda III. a Marie Anny, kteří byli vlastní bratranec a sestřenice. Byl vychováván k církevní cestě. V 17. století platila zásada primogenitury, tudíž měl na trůn nastoupit jeho starší bratr Ferdinand IV. Výchova Leopolda byla vedena církevní cestou, ale samozřejmě se učil i diplomacii a politickým záležitostem. Nikdy se však nedostal k výuce vojenských taktik a problematik. V roce 1654 zemřel náhle jeho bratr Ferdinand IV. na pravé neštovice. V tuto chvíli se Leopold dostává do popředí a půl roku po bratrově smrti, v roce 1655, byl vyhlášen dědicem trůnu a pánem rakouských zemí. O tři roky později zemřel jeho otec a on se ujal regentství. Jeho jmenování císařem Svaté říše římské bylo provázeno mnoha komplikacemi. První překážkou bylo zpochybnění jeho nástupu na trůn od Francie. Ludvík XIV., který vládl ve Francii, byl pokládán za celoživotního rivala Leopolda I., měl stále větší vliv na část voličů a sám se dostal do hry jako kandidát. Leopold vyhrál volby díky velkému diplomatickému úsilí ze strany habsburské frakce. Ke korunovaci nakonec došlo v létě 1658.⁵

Z důvodu nízkého věku Leopolda důležitá politická rozhodnutí vykonávaly dominantní osobnosti dvora. Vedení státu zajišťovali vlivní aristokraté, například kníže Johann Weikhard von Auersperg nebo kníže Wenzel Eusebius von Lobkowitz. Po ztrátě vlivu Lobkoviců v roce 1674 usedá na trůn Leopold I.⁶

Za vlády Leopolda I. byl porušen mír s Osmanskou říší. Situaci způsobila občanská válka v Uhrách, kde se místní šlechta postavila proti ústřední vládě ve Vídni.

V roce 1660 se Turci zmocnili pevnosti Velký Varadín, který byl považován za bránu do křesťanského světa. Po pádu pevnosti měli Turci cestu do habsburské části Uher, na Moravu i do Polska otevřenou. Turci nejdříve zamířili do Horních Uher, kde obsadili kapitulovanou pevnost Nové Zámky, a odtud se jim otevřela cesta do jihozápadního Slovenska. Začali podnikat nájezdy na území Dolních Rakous a Moravy. Leopold potřeboval vnější pomoc. Jedním z jeho podporovatelů byl papež Alexander VII., který povolil vybírání válečné berně z pozemkového majetku katolické církve. V roce 1664 proběhla rozhodující bitva s Turky, po které byl uzavřen Vasvářský mír, který byl pro Osmany velmi výhodný. Poskytl Leopoldovi potřebný prostor, protože na západě se schylovalo k novému konfliktu s Francií, hrozila válka o španělské dědictví a on se chtěl za všech okolností vyhnout válce na dvou frontách.⁷

⁵ Jiří MIKULEC, *Leopold I.*, Praha 1997, s.29-38

⁶ Rostislav SMÍŠEK, *The Correspondence between Emperor Leopold I and Johann Adolf of Schwarzenberg*, OPERA HISTORICA České Budějovice 2019, s.118

⁷ Jiří MIKULEC, *Leopold I.*, Praha 1997, s.73-84

Tříměsíční obléhání Vídně v létě 1683 se stalo klíčovou událostí v dějinách habsburské monarchie. Leopold a císařský dvůr uprchli na západ, nejprve do Lince a poté do Pasova. Turecké obléhání bylo nakonec poraženo pomocnou armádou vedenou polským králem Janem Sobieským a vévodou Karlem Lotrinským. Armáda se skládala z vojenských jednotek z různých částí Evropy se značnou finanční podporou papeže Innocence XI. Turecká armáda byla drtivou většinou poražena 12. září 1683. Úspěšná společná operace na záchranu Vídně byla v současné propagandě oslavována jako vítězství křesťanstva.⁸

Hrozbu ze strany Turků jednou provždy zažehnilo vítězství v bitvě u Zenty v roce 1697 a následující Karlowitzův mír v roce 1699, který byl pro Rakousko uzavřen za velmi výhodných podmínek. Osmanské plány na expanzi byly zastaveny. Kromě Uher si Leopold dokázal zajistit nadvládu nad Slavonií a Sedmihradskem. Habsburská monarchie výrazně rozšířila své území směrem na jihovýchod. Vláda dynastie v Uhrách byla nyní upevněna a dědičnost uherské koruny rodem Habsburků potvrzena uherskými stavy.⁹

Nárok Habsburků na hegemonii zpochybňovala především Francie, ve které vládl král Slunce Ludvík XIV. Za jeho vlády se Francie stala nejsilnější ekonomickou a vojenskou mocností v Evropě.

Soupeření o hegemonii v Evropě přineslo dlouhou řadu vojenských konfliktů. Francie se snažila rozšířit svá území anektováním částí Svaté říše římské, jejím cílem byla řeka Rýn, která by měla určovat hranice. Aby si Leopold udržel své postavení hlavy říše a ochránil její celistvost, musel se chopit zbraně proti Francii, přestože byl v konfliktu s Turky, i když to znamenalo vést válku na dvou frontách současně.¹⁰

Počátkem konfliktu mezi Habsburky a Bourbony byla válka o španělské dědictví, kdy Bourboni chtěli rozšířit své území, ale Habsburkové tu chtěli zachovat svou vládnoucí větev. Větev Habsburků ve Španělsku po mužské linii v této době vymírá. Začal boj o španělské dědictví, rakouští Habsburkové a Bourboni si je nárokovali. Obě dynastie odůvodňovaly své nároky sňatky, které byly po generace uzavřeny se španělskými Habsburky. V roce 1659 získal Ludvík ruku Marie Terezie, starší dcery krále Filipa IV., a Leopold se také pokusil oženit s dcerou z královského španělského domu. V roce 1666 mu byla po značném zpoždění přislíbena králova mladší dcera Markéta Marie Tereza. Konflikt vyvrcholil po smrti posledního španělského Habsburka v roce 1700. K překvapení vídeňského dvora vyšlo najevo, že v poslední verzi své

⁸ Luboš TARABA, *Rozum proti víře*, Praha 2021, s.141-146

⁹ Jiří MIKULEC, *Leopold I.*, Praha 1997, s.96–97

¹⁰ Jiří MIKULEC, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek IX 1683–1740*, Praha 2011, s.20–23

závěti Karel II. upřednostnil francouzského kandidáta na španělský trůn Filipa z Anjou, vnuka krále Slunce. Vídeňský dvůr odmítl uznat platnost tohoto nároku. Leopolda podporovaly další evropské mocnosti, zejména Británie, která chtěla zabránit Francii získat příliš velkou moc, a narušit tak rovnováhu sil v Evropě. Na podporu nároku habsburské dynastie nadále nosit španělskou korunu byla uzavřena protifrancouzská aliance. Leopoldovým plánem bylo zajistit svému staršímu synovi Josefovi císařský titul a nadvládu nad středoevropskými zeměmi habsburské monarchie a dosadit na španělský trůn jeho mladšího syna Karla. Válka o španělské dědictví začala v roce 1701.¹¹

Leopold byl zastáncem rekatolizace a silného katolismu. Rekatolizace představuje obnovu katolické víry, zahrnuje posílení katolické církve, dobrovolné konverze, nenásilnou misionářskou činnost.¹²

Za svůj život byl Leopold I. třikrát ženatý a zplodil celkem šestnáct dětí, z nichž se jen šest dožilo dospělosti.¹³ Prvorozený syn Josef I. byl statné dítě, jehož narození zbavilo otce starostí o následnictví.¹⁴

1.2. Karel VI.

Po nečekané smrti Josefa I. v roce 1711, který zemřel na neštovice, nastoupil na trůn jeho mladší bratr Karel VI. Tím, že jeho bratr po sobě nezanechal žádného mužského potomka, byl v říjnu téhož roku zvolen římskoněmeckým císařem, o dva měsíce později následovala korunovace ve Frankfurtu nad Mohanem.¹⁵

Karel VI. musel řešit nejen velké nedostatky peněz ve státní pokladně, ale také to, že byl posledním mužským dědicem rodu Habsburků. Již v roce 1703 hovořil a přemýšlel o tom, kdo by měl dědit, kdyby vymřelo veškeré mužské potomstvo dynastie. Pro takový případ se počítalo s dědickou posloupností v ženské linii. Bylo to poprvé, kdy tato zásada byla určitě a jednoznačně vyslovena.¹⁶ Tento zákon stanovoval pořadí dědiček na trůn v případě vymření vládnoucí dynastie po meči tak, že vláda připadá genealogicky nejbližší člence rodu ve vztahu k posledně vládnoucímu panovníkovi.¹⁷ Jako první mají nárok dcery Karla VI., poté pak Josefa I. a Leopolda I. Pragmatická sankce byla odmítnuta manželi dcer Josefa I., kteří se domnívali, že jejich právo je přednostní, protože Josef byl starší než jeho bratr Karel. Ale jejich domněnka

¹¹ John PHILIP, *Leopold I. Zur Macht nicht geboren*, New Jersey 1977, s. 169–177

¹² Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války*, Praha 2013, s. 90

¹³ Jiří MIKULEC, *Leopold I.*, Praha 1997, s. 181

¹⁴ Brigitte HAMANN, *Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon*, Praha 2001, s. 238

¹⁵ Friedrich WEISSENSTEINER, *Velcí panovníci rodu Habsburského*, Praha 1996, s. 173

¹⁶ Valentin URFUS, *19.4. 1713 Pragmatická sankce: rodný list podunajské monarchie*, Praha 2002, s. 42

¹⁷ Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1999, s. 128.

byla zcela nesprávná, jelikož právě pragmatická sankce určovala pořadí.¹⁸ Pragmatická sankce je tak poslední úpravou nástupnictví na úrovni státního práva Rakouska Uherska. Dědičkám tak přiznává stejné právo a pořadí jako mužským dědicům, avšak pouze v případě, že žádný mužský dědic již není na dosah.¹⁹

Karel VI. se snažil zajistit dědictví pro svou nejstarší dceru, jelikož jeho manželka Alžběta Kristina Brunšvicko–Wolfenbüttelská, mu ze začátku nebyla schopna dát žádného potomka, a když se konečně narodil vytoužený syn Leopold, tak po roce života zemřel. Po prvorozeném a zemřelém Leopoldovi se narodily další tři dcery: Marie Terezie, Marie Anna a Marie Amálie.²⁰ V roce 1711 chorvatský sněm projevil obavu o budoucího vladaře a dal najevo ochotu přijmout jako vladařku habsburskou princeznu.²¹ V Uhrách byl dokonce svolán sněm, který měl vyjádřit svá stanoviska k pragmatické sankci. Pokusy uherských stavů o jakákoliv stanoviska Karel VI. prostě ignoroval a pragmatickou sankci vyhlásil.²² Na přelomu druhého a třetího desetiletí 18. století téměř všechny stavovské sněmy habsburské monarchie podaly souhlas s Pragmatickou sankcí. V roce 1720 sankci stvrdili Horní a Dolní Rakousy, což byl pro Karla VI. veliký mezník, protože tyto země byly stěžejní. Souhlas v červnu vyjádřily i Korutany, Štýrsko a Kraňsko. O několik měsíců později se přidala území Gorice a Gradiška. V září přijal pragmatickou sankci terstský patriciát a v prosinci tyrolský sněm.

V roce 1720 přijaly pragmatickou sankci i země Koruny české, den poté následoval moravský sněm a slezský knížecí sněm učinil tento krok 25. října.

Karel VI. vyhlásil pragmatickou sankci 19. dubna 1713 jako velký zákonodárce. Tento zákon byl určen pro dynastii, ne pro běžný život.²³

Karel právně přinutil manžele jeho neteří, kurfiřty Karla Albrechta Bavorského a Bedřicha Augusta Saského, aby se vzdali nároku na trůn ve prospěch Marie Terezie a jejího syna. Tímto krokem dosáhl úplného uznání nároků pragmatické sankce a tím mohla Marie Terezie plně usednout na svůj trůn.²⁴

¹⁸ Vratislav KALOUSEK, *Rodinný statut dynastie Habsbursko-Lotrinské*, In: Sborník věd právních a státních, roč. XXIII., sešit 2, Praha: Bursík a Kohout, 1923

¹⁹ NOHEL, Petr. *Vývoj českého nástupnického práva Evolution of Bohemian succession law. Sborník*, 2018, s. 63.

²⁰ Friedrich WEISSENSTEINER, *Velcí panovníci rodu Habsburského*, Praha 1996, s. 173

²¹ Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskoga naroda 1526–1918, drugi dio*, Split 2004, s. 336–339

²² Jana JANUSOVÁ, *Marie Terezie- legendy a skutečnost*, Ostrava 1991, s.29

²³ Valentin URFUS, *19.4. 1713 Pragmatická sankce: rodný list podunajské monarchie*, Praha 2002. s 53-54

²⁴ Luboš TARABA, *Josef II.*, Praha 1999, s.5

Ihned po smrti Karla VI. se bavorský kurfiřt Karel Albrecht snažil získat země Koruny české na svou stranu. Jelikož věděl, že ani jeho spojenci Bedřichu Augustu Saskému se nelíbilo, aby žena usedla na trůn.²⁵

Marie Terezie přistupovala k pragmatické sankci velice zodpovědně a byla odhodlána bránit území, která jí otec přenechal a která náleží koruně.²⁶ Marie Terezie věděla, že panovníci Francie, Bavorska a Španělska neuznávají její právo na trůn. Například Španělé chtěli severní Itálii a rakouské Nizozemí. Dalším problémem, který bránil Marii Terezii usednout na trůn, byla Zlatá bula Karla IV. z roku 1356, která nedovolovala ženě být císařem ani kurfiřtem.²⁷

1.3. Marie Terezie

Celým jménem Marie Terezie Walburga Amálie Kristýna se narodila 13. 5. 1717 v Hofburgu. Byla druhým potomkem Alžběty Kristýny Brunšvické a Karla VI. Narodila se rok po Leopoldovi Janovi, který zemřel v necelých sedmi měsících. Marie Terezie nebyla po svém narození tak moc opěvována jako její již zesnulý bratr.²⁸

Karel VI. se v dobách dětství Marie Terezie stal silným panovníkem a za dobu jeho vlády Rakousko dosáhlo své největší rozlohy. Pod jeho vládu patřila tato území: Dolní a Horní Rakousy, Korutany, Štýrsko, Kraňsko, Tyrolsko, Vorarlbersko, Terst a Gorice, ale také další državy v Breisgau a ve Švábsku, dále také Čechy, Morava, Slezsko, Uhry, Slovensko, Chorvatsko, Slavonie a Sedmíhradsko.²⁹ Marie ve svém raném věku nebyla vychovávána jako budoucí panovnice, tak se jí dostávalo jen základního vzdělání. Marie Terezie se učila francouzsky, latinsky a italsky.³⁰

Přesto, že se jí dostávalo vzdělání všech možných směrů, k řešení politických problémů a budoucímu vedení státu nebyla vedena vůbec. Pouze jednou ji s sebou vzal otec na poradu v Polsku, kde Marie Terezie překvapila ostatní přísedící svým jasným a bystrým úsudkem.³¹

Ženicha už od útlého věku měla Marie už předurčeného, byl jím Klement Lotrinský, syn Leopolda, vévody Lotrinského, ale ten náhle zemřel ve svých šestnácti letech, kdy jeho nevěstě bylo šest let. Dalšími adeptem byl mladší bratr Klementa, František Štěpán, který byl o 9 let

²⁵ Luboš TARABA, *Josef II.*, Praha 1999, s.7

²⁶ Simon MILLAR, *Kolín 1757: První porážka Fridricha Velikého*. Praha 2007, s.9

²⁷ Luboš TARABA, *Josef II.*, Praha 1999, s.12

²⁸ Franz HERRE, *Marie Terezie*, Kolín nad Rýnem 1994, s. 5

²⁹ Victor- L. TAPIÉ, *Marie Terezie a Evropa*, Paříž 1973, s. 11

³⁰ Franz HERRE, *Marie Terezie*, Kolín nad Rýnem 1994, s.13

³¹ Jana JANUSOVÁ, *Marie Terezie-legendy a skutečnost*, Ostrava 1991, s. 15.

starší než Marie.³² Společně s manželem Františkem Štěpánem Lotrinským přivedli na svět celkem šestnáct potomků, z nichž bylo pět chlapců.³³

Marie Terezie se celý svůj život držela striktně katolických norem, což se projevovalo i v otázce náboženské tolerance, která se týkala také její vlády. Na své děti aplikovala sňatkovou politiku v prospěch habsbursko-lotrinské dynastie, kterou založila se svým manželem. Například Marie Kristina byla provdána za sasko-těšínského vévodu Alberta, Marie Amálie se stala vévodkyní parmskou, Marie Karolina byla provdána za Ferdinanda IV., krále neapolského, arcivévoda Ferdinand se oženil s poslední dědičkou Modeny, Marií Beatrix d'Este, Marie Antoinetta vstoupila do dějin spolu s událostmi francouzské revoluce po boku svého manžela Ludvíka XVI.³⁴ Dalšími významnými potomky a budoucími panovníky byli Josef II. či Leopold II.³⁵

Nárok Marie Terezie na její dědictví nebyl některými evropskými mocnostmi uznán. V roce 1740 vtrhl do Slezska pruský král Fridrich Veliký a zahájil válku o rakouské dědictví. Byla konfrontována svou sestřenicí, která se považovala za rovnocennou dědičku trůnu. Jako manžel Marie Josefy, starší dcery Josefa I., zastupoval kurfiřt Friedrich August Saský nároky své manželky. Kurfiřt Karl Albrecht Bavorský vznesl požadavky jménem své manželky Marie Amalie, mladší dcery Josefa. Mezi Bavorskem, Saskem a Francií vznikla protihabsburská aliance s cílem rozdělit monarchii.³⁶

V roce 1740 vpadl Fridrich II. do Slezska, které vcelku bez problému obsadil, bez toho, aniž by vyhlásil válku. Ostatní mocnosti ho následovaly, jelikož viděly v habsburské moci slabiny, a začala tím válka o rakouské dědictví. V červenci 1741 spojenecká francouzská a bavorská vojska obsadila Horní Rakousy a Čechy. Marie Terezie měla po svém boku silné spojence, kterými byly Velká Británie, Rusko a Nizozemsko. pomohla jí i korunovace v Uhrách roku 1741. V červenci 1742 byl uzavřen mír s Pruskem, čímž skončila první slezská válka. Pro Marii Terezii to znamenalo postoupení většiny Slezska spolu s Kladskem.³⁷ V květnu 1743 byla Marie Terezie v Praze korunována českou královnou, což byla událost, která symbolizovala úspěšné obnovení moci v Čechách. Toto úspěšné mocnářské tažení bylo zakončeno korunovaci jejího manžela Františka Štěpána Lotrinského na římského císaře v roce 1745.³⁸ Marii Terezii se podařilo uhájít téměř celé rakouské dědictví. Největší ztrátou bylo Slezsko, které bylo

³² Victor- L. TAPIÉ, *Marie Terezie a Evropa*, Paříž 1973, s. 60

³³ Franz HERRE, *Marie Terezie*, Kolín nad Rýnem 1994, s. 22

³⁴ Tamtéž, s. 109

³⁵ Tamtéž, s. 208

³⁶ Karl VOCELKA, *Die Habsburger*, Graz 1992, s. 35

³⁷ Simon MILLAR, *Kolín 1757: první porážka Fridricha Velikého*, Praha 2007, s. 8–10

³⁸ Brigitte HAMANN, *Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon*, Praha 2001, s. 242

ekonomicky vyspělé. Avšak Marie Terezie se nesmířila s myšlenkou, že by o něj přišla, a tak začala reformovat armádu.

Habsburská říše uzavírá spojení s Rakouskem a Švédskem, což přivádí Fridricha do úskalí a opět obnovuje konflikt na českém území. Tímto vpádem začíná válka sedmiletá. Pruská armáda vtrhla na podzim roku 1756 do Čech, po několika bojích bylo rozhodnuto v bitvě u Kolína, Pruské vojsko zde utrpělo drtivou porážku. Po této události se rakouská armáda zmocnila slezských pevností. Přes všechny tyto boje byla Fridrichovi přenechána část Slezska i Kladska.³⁹

Ve chvíli, kdy byla moc Marie Terezie upevněna, bylo na čase provést změny týkající se její říše, které si ona moc dobře uvědomovala. Měla okolo sebe několik rádců: hrabě Bedřich Vilém Haugwitz, Václav Antonín hrabě Kounic. Dále měli velký vliv Josef II. a její manžel. V roce 1758 Vilém Haugwitz přesvědčil sněm, aby zvýšil daně, tento skutek je známý pod pojmem decenální reces.

V roce 1763 vznikají královská gubernia, v jejich čele stál nejvyšší stavovský úředník. Výkon těchto institucí spadal pod centrální vídeňské instituce. Také vznikají krajské úřady pod vedením hejtmána. V roce 1749 byly zrušeny dvorské kanceláře pro české a rakouské záležitosti.⁴⁰ Ze zemské a stavovské správy ubylo také soudnictví, nejvyšší soud pak sídlil ve Vídni. Tento krok byl důležitým posunem k jednotné společnosti. Soudy měly nově tři nové instance – zemský, apelační a nejvyšší. K funkčnosti státní správy bylo třeba zaměstnat úředníky, u kterých se očekávala maximální oddanost vyšším orgánům. Stát tedy ubral moc zemským úřadům. Čechy, Morava a Slezsko fungovaly víceméně nezávisle.⁴¹

Na tyto reformy navazoval Tereziánský katastr, ze kterého vycházel i Josefínský katastr, což bylo očíslování domů, sčítání lidu, daňové statistiky a soupisy poddanské půdy (rustikálu i dominikálu*). Dalším problémem byla vyčerpaná země po sedmileté válce, tudíž musel být omezen vliv panstva na rolníky a zavedl se robotní patent. Patent obsahoval berní povinnosti a vedl k zmírnění roboty.⁴²

Dále probíhala takzvaná raabizace, což bylo převedení robot na peněžní dávky. Nejznámější z reforem Marie Terezie v této oblasti bylo v roce 1774 zavedení povinné školní docházky pro

³⁹ Simon MILLAR, *Kolín 1757: první porážka Fridricha Velikého*, Praha 2007, s. 11

⁴⁰ Jaroslav PÁNEK, *Dějiny českých zemí*, Praha 2018, s. 270–271

* rustikál= soupis půdy podaných, dominikál= soupis půdy vrchnosti (Jan BUMBA, *České katastry od 11. do 21. století*, Praha 2007, s. 29)

⁴¹ Hans MAGENSCHAB, *Josef II. – Revolucionář boží milosti*, Praha 1999, s. 101

⁴² Eva MELMUKOVÁ, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999, s.23–25

děti ve věku od šesti do dvanácti let. Byl to první krok k povinnému všeobecnému základnímu vzdělání pro všechny vrstvy obyvatelstva. Školy byly do této doby pod správou obcí a církve. Na venkovských školách chodili žáci do triviálních škol, zde se vyučovalo čtení, psaní a počítání. Velkým problémem byl nedostatek kvalifikovaných pracovníků, a tak ve školách pracovali vysloužilí vojáci. Ve větších městech byly školy hlavní, zde byla výuka obohacena o latinský jazyk, zeměpis, dějepis a o předměty odborného charakteru. Nad nimi byly školy normální, tady se připravovali budoucí učitelé a vyučovalo se podle osnov. Po tom, co byl v roce 1773 zrušen jezuitský řád, přešla i gymnázia pod správu státu. Nad všemi těmito školami byly univerzity, které se zaměřovaly na jednotlivé obory: finance, hospodářství, politologii, technické vědy. Také vznikla vojenská akademie.⁴³

1.4. Josef II.

Josef II. se narodil 13. března 1741 ve Vídni jako nejstarší syn Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského.⁴⁴ Narození Josefa se stalo zásadním zlomem v přístupu Evropy k habsburské monarchii, protože bylo zaručeno, že v budoucnosti dojde k navrácení trůnu mužské linii rodu. Josef II. za své krátké panování (1780–1790) na českém královském trůně provedl mnoho změn, které měly významný vliv na dalším vývoji českých zemí. 29. listopadu 1780 se stal úplným vládcem habsburské monarchie, byl český a uherský král, arcivévoda rakouský, císař Svaté říše římské. Před jeho ustanovením do funkce absolutistického vládce zastával přes 15 let funkci římskoněmeckého císaře. Až do smrti své matky měl Josef II. pouze určité pravomoci v oblastech především zahraniční politiky a vojenství, ale zasahovat do opravdového řízení státních záležitostí týkající se Rakouska, českých zemí a Uher mohl velice zřídka. S hrabětem Kounicem se snažil opět získat Slezsko. Ve svých snahách byl omezován mírovým přístupem své matky.⁴⁵ I přesto se Josef II. podílel na práci státní rady a podnikal mnohé cesty do jednotlivých zemí po celé monarchii a také do zahraničí, přičemž v rámci toho měl příležitost získat poznatky ohledně společenské i politické situace v říši. Tyto cesty ho přivedly na myšlenky zrušení nevolnictví.⁴⁶ Za vlády Josefa II. nabyl osvícenský absolutismus na území Rakouska a českých zemí svého největšího rozmachu. Jak jeho matka Marie Terezie, tak i sám Josef II. se považoval za prvního státního úředníka, jehož úkolem je dělat vše pro dosažení blaha obyvatelstva a celé monarchie. Cílem veškerých reforem Josefa II. bylo

⁴³ Elfriede IBY, *María Theresia (1717–1780): Strategin, Mutter, Reformerin*, Vídeň 2009, s. 28–44

⁴⁴ Gerson WOLF, Joseph von SONNENFELS, *Das unterrichtswesen in Oesterreich unter kaiser Josef II. Nach einer darstellung von Jos. v. Sonnenfels*. Hölder 1880, s. 1

⁴⁵ Josef HAUBELT, *Zrušení nevolnictví*, Praha 1981, s. 123.

⁴⁶ Friedrich WELSENSTEINER, *Synové Marie Terezie*, Praha 2017, s. 14.

především úsilí o vojenský a hospodářský vzestup státu.⁴⁷ Josef v důsledku své tvrdé výchovy nesnášel nečinnost svou i okolních lidí. Vydal 600 dekretů za první čtyři roky své samostatné vlády. Do své smrti stihl 5400 dekretů, které v průběhu upravoval, některé zrušil.

Dále hojně navštěvoval sirotčince, špitály a útulky pro chudé. Je zajímavé, že se velice snažil pomáhat vesničanům, ale ti ho neměli moc rádi, protože jim rušil různé církevní svátky.⁴⁸

Po smrti své matky 29. listopadu 1780 se stal Josef II. samostatným vládcem. Sám sebe pokládal za nejvyššího úředníka státu. Jeho životní poslání bylo dělat vše pro lid a prosperující stát.⁴⁹

Základ jeho reforem byl položen vznikem Státní rady, která byla založena již za vlády jeho matky Marie Terezie. Počátkem tereziánských i josefinských reforem je úřednický stát. Od začátku chtěl omezit vliv aristokracie. Zrychlil tempo státních reforem i zásahů do církevního života. Po úřednících vyžadoval naprostou oddanost, maximální nasazení a odmítání úplatků.⁵⁰

Josef II měl snahu sloučit státní moc do jedné centrální instituce. V návaznosti na to zřídil úřad s názvem Spojená dvorská kancelář. Tato reforma se mu ale nepodařila prosadit v Uhrách, tudíž úřad rozhodoval o různých záležitostech v českých a rakouských zemích.⁵¹ Městské rady změnil na magistráty, které fungovaly jako úřady státní. Magistráty podléhaly ve své soudní činnosti apelačnímu soudu, v činnosti správní krajským hejtmanům a v Praze spadaly přímo pod gubernium. Praha byla tehdy sloučena v jedno město s jedním magistrátem. V Praze byl vytvořen úřad policejního ředitele, který se stal základem pozdější policejní centrály pro Čechy.⁵² Dále vzniká berní katastr, jehož funkce spočívala v omezení důchodů feudálů, a bylo jím sledováno stejnoměrné daňové zatížení poddaných i vrchnosti, která až doposud přenášela veškeré daně na bedra poddaných. V této době se také objevily soupisy domů a pozemků. Katastrální obce si mohly volit svou správu, ta mohla ovlivňovat rozpis daní, správu obecních záležitostí, vydržovat faráře, obecního pastevce, učitele a ponocného.⁵³

Díky ambicím Josefa II. se v řádu let finanční správa zlepšila. V roce 1783 vznikl fiskální úřad, který měl za úkol vymáhat daně a státní důchody. Jedna z pravomocí, která byla na našem území zcela nová, byla celní ochrana zemských hranic a právo upozorňovat státní a zemské

⁴⁷ Josef JANÁČEK, *Přehled dějin Československa 1/2*. Praha, 1982. s. 413

⁴⁸ Luboš TARABA, *Josef II.*, Praha 1999, s.150–153

⁴⁹ Pavel BĚLINA a kol., *Velké dějiny země Koruny české XIIb.*, Praha 2013, s. 119

⁵⁰ Luboš TARABA, *Josef II.*, Praha 1999, s. 74

⁵¹ Roman VONDRA, *České země v letech 1705–1792: Doba absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*, Nové Město 2010, s. 121

⁵² Kolektiv autorů, *Přehled dějiny Československa.*, Praha 1982, s. 417

⁵³ Vratislav VANÍČEK, *Dějiny země Koruny české II.*, Praha 1992. s. 25

úřady na porušování práv a nedodržování zákonů.⁵⁴ Zavádí také jednotnou daň z půdy. Poprvé tak státní moc získala právo zasahovat do všech oblastí společnosti a jednotlivce.⁵⁵

Josef II. se snažil o rychlou proměnu principu zákona. V roce 1786 vydal první díl všeobecného občanského zákoníku. Pojal novou vizi manželství, dědictví, trestu smrti a dalších mezilidských záležitostí. O rok později vydal nový trestní zákoník.

V roce 1787 začal mimo jiné platit 1. díl všeobecného občanského zákoníku. Novinkou tohoto zákoníku byla myšlenka rovnosti lidu. Neuznával rozdíly mezi stavy. Navázal na první díl všeobecného trestního zákoníku vydaného jeho matkou.⁵⁶ Jeho reformy trestního práva odstranily středověké principy a nehumánní útrpné právo. Dočasně se mu podařilo odstranit trest smrti pro civilní osoby. Vězení mělo vést k převýchově, ale i tak bylo vůči trestancům postupováno tvrdě a přísně. Začalo se také rozlišovat mezi zločiny kriminálními a politickými. Pomocí své matky v roce 1776 zrušil nevolnictví.⁵⁷

Dále propouštěl vojáky ze služby. Továrny, řemeslnické dílny a veřejná zařízení byly nuceny poskytovat vojákům možnost přivýdělnku. Zavedl příspěvky pro starší děti vojáků, aby si mohly dovolit oblečení a stravu. Bylo pro něj důležité přesvědčit vojáky, že bojují za správnou věc a aby byli jeho oporou.⁵⁸

Josef celoživotně pozoroval, jak se jeho matka snaží vyrovnat stát s církví. On věděl, že nemůže zpochybnit církev, ale potřebuje reformu. Začal rušit kláštery, jeho argumentem byla, spravedlivost církve vůči lidu. Jeho vizí bylo, aby duchovní vnášeli do světa ducha osvícenství. V roce 1781 vydal toleranční patent, který povoluje i jiná náboženská vyznání než katolické.⁵⁹ Jednou z jeho nejvýznamnějších reforem je patent o zrušení nevolnictví vydaný 1. listopadu 1781. Od vydání tohoto dokumentu se poddaní mohli stěhovat z místa na místo, mohli uzavírat sňatky bez povolení vrchnosti či studovat. Tímto krokem dal poddaným možnost si stěžovat na vrchnost. Stále ale trvala povinnost odvádět poddanské dávky a renty.⁶⁰

Celkově za dobu své vlády vydal přes 6000 nových opatření.⁶¹

⁵⁴ Jaroslav PÁNEK, *Dějiny českých zemí*, Praha 2018, s. 277

⁵⁵ Roman VONDRA, *České země v letech 1705–1792: Doba absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*, Nové Město 2010, s. 115

⁵⁶ Tamtéž, s. 125

⁵⁷ Marie MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny*, Olomouc 2006, s. 60

⁵⁸ Hans MAGENSCHAB, *Josef II. – Revolucionář boží milosti*, Praha 1999, s. 85

⁵⁹ Derek BEALES, *Joseph II.: In the shadow of Maria Theresa*, Cambridge 1987, s. 89

⁶⁰ Jaroslav PÁNEK, *Dějiny českých zemí*, Praha 2018, s. 279

⁶¹ Derek BEALES, *Joseph II.: In the shadow of Maria Theresa*, Cambridge 1987, s. 69–89

V této kapitole jsme se dozvěděli základní informace o nástupu Habsburků na trůn. O mnou vybraných byly předneseny nejdůležitější informace. V další kapitole si rozebereme vývoj výuky dějepisu, teorii učebnic a následuje podkapitola o analýze učebnic.

2. Vývoj výuky dějepisu, teorie učebnic

Výuka dějepisu je velice důležitá a žáky provází na základních i středních školách. Proto si v této kapitole rozebereme vývoj výuky dějepisu a roli učebnic v ní. Na tuto kapitolu navazuje praktická část, která se týká výuky dějepisu pomocí učebnic.

Počátky dějepisné výuky na území Čech, lze najít již ve středověku. S prvními dějepisnými informacemi se setkává určitá část chlapců, kteří se učili v prvních církevních školách u nás. S těmito poznatky se setkávali při četbě děl latinských a řeckých dějepisců. Na partikulárních školách, které vznikaly v období vrcholného středověku ve městech, se žáci při studiu filozofie obeznamovali s kapitolami z dějin antiky. Důležitým zdrojem historického poznání byly v této době legendy a také kroniky. Na církevních školách vyučovali kněží nebo řeholníci, v městských školách pak absolventi tehdejších univerzit.⁶²

V období renesance a humanismu začal první tisk pomocí vynálezu knihtisku. Významní čeští tiskaři, jako byl například Daniel Adam z Veleslavína, začali vydávat populárně naučné historické kalendáře. V roce 1586 byl v jednom z reformačních řádů dějepis poprvé zařazen jako samostatný učební předmět. Tento řád založil Petr Codicillus z Tulechova.

První návrh skutečné dějepisné soustavy podal Jan Amos Komenský ve své knize Velká didaktika, ve které zařazoval dějepis od mateřské školy až po univerzitu. V dějepisu viděl množství výchovných možností z hlediska morálky, prostředek k pochopení přítomnosti a budoucnosti.⁶³

V dobách reformy Marie Terezie byl zaveden všeobecný školský řád, v němž bylo zakotveno učení dějepisu a zeměpisu v hlavních školách, které se nacházely ve větších městech. Ve výkladu byla zahrnuta jak biblická historie, tak i politická faktografie z antických dějin a dějiny vlasti a rodu habsburského.⁶⁴

⁶² Stanislav JULÍNEK, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, Brno 2004, s.18

⁶³ Kamil JANIŠ, *Kapitoly ze základů pedagogiky*, Hradec Králové 2010, s.8

⁶⁴ Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 415

Pro učitele základních škol vydal v roce 1775 J. I. Felbiger Knihu metodní, kde dává důraz na dějepis jako předmět, který přispívá k výchově loajálního občana. Podle jeho vzoru byla napsána první učebnice dějepisu, jejímž autorem je Aleš Pařízek.⁶⁵

Školská reforma, která byla vytvořena F. Exnerem a H. Bonitzem, v Rakousku zaváděla nový systém středního školství, v němž byl dějepis zakotven jako vyučovací předmět. V průběhu druhé poloviny 19. století vznikají i další druhy středních škol, a to jak humanitního zaměření, reálná gymnázia a lycea, tak odborné školy. V této době měla gymnázia nejlépe propracovaný systém výuky dějepisu. Podle osnov z roku 1849 začínal dějepis dějinami starověku ve druhém ročníku, ve třetím se vyučoval středověk, ve čtvrtém novověk se zvláštním zřetelem k rakouským dějinám. Pracovalo se s třídičnou učebnicí Dějepis pro školy obecné a měšťanské.⁶⁶

Po vzniku Československé republiky je vydán malý školský zákon. Díky němu došlo k sjednocení školství v Čechách a na Slovensku, nárůstu počtu gymnázií a částečné změny výuky dějepisu. Důraz byl nyní položen na dějiny Československa a slovanských národů.⁶⁷

Na obecných školách se probíralo dějepisné učivo nejprve v rámci vlastivědy ve 3. až 5. ročníku, a pak společně se zeměpisem v 6. až 8. ročníku. V měšťanských školách byly vyučovány národní i obecné dějiny. Studenti gymnázií na nižším stupni věnovali pozornost národním dějinám v rámci dějin obecných, na vyšším stupni se pak kladl důraz na prohloubený výklad obecných i národních dějin.⁶⁸

V období nacistické okupace nastala celková proměna našeho školství v jeho organizaci, která spočívala v přeměně měšťanských škol na školy hlavní, snižování počtu studentů na středních školách, rušení vysokých škol. Němci se snažili výuku germanizovat a vymýtit společenskovědné předměty, jako byl dějepis.⁶⁹ V zeměpise se žáci učili o velikosti Velkoněmecké říše. Na tři roky byla dokonce výuka dějepisu na základních školách naprosto zrušena a na středních velice omezena. Tento stav zůstal až do konce 2. světové války.

Nově vytvořené ministerstvo školství mělo po druhé světové válce nový úkol, a to vytvořit nové učební plány a učebnice. Nemohly k tomu být využity žádné materiály s nacistickou ideologií, a proto se využívaly spíše materiály nové či vytvořené před rokem 1938. Nové osnovy kladly důraz na politickou, státní, brannou, národní, lidovou a sociální výchovu, kterou bylo nutné

⁶⁵ František PARKAN, *Didaktika dějepisu*, Praha 2014, s.11

⁶⁶ Stanislav JULÍNEK a kol., *Základy oborové didaktiky dějepisu*, MU Brno 2004, s. 30–33

⁶⁷ Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 394

⁶⁸ Denisa LABISCHOVÁ, *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, Ostravská univerzita 2008, s. 19

⁶⁹ Jiří KRUTINA, *Byli jsme a budem! /Duchovní skripta*, Praha 2012, s. 12

prolnout se všemi vyučovacími předměty, kterými byly: dějepis, zeměpis, čeština, filozofie, hudební, výtvarná i tělesná výchova.

Velkou změnu ve školství přinesl Nejedlého zákon o jednotné škole, jehož základem byla devítiletá povinná školní docházka a na ni navazující čtyřleté gymnázium, kde se dějepisné učivo prohlubovalo, střední školy byly zaměřeny na obecné dějiny s tím, že národní historii je třeba chápat jako jejich důležitou součást.

V tuto chvíli bylo třeba i nových učebnic. Nové učebnice se vyznačovaly nadměrnou preferencí historie marxismu, velkým množstvím textu a složitými formulacemi.

Podle nového zákona z roku 1960 byly opět zřízeny devítileté základní školy. Výuka v této době byla silně zaměřena na nejnovější a regionální dějiny.⁷⁰

V roce 1984 byla uzákoněna finální koncepce gymnázií, kde se vyučoval dějepis v prvních třech ročnících, ve čtvrtém ročníku byla možnost semináře. Po roce 1989 mohli ředitelé škol redukovat výuku dějepisu. Také počet hodin dějepisu na gymnáziích a středních škol byl částečně ovlivněn řediteli škol. Začaly vznikat nové didaktické příručky a prozatímní učebnice. Zdeněk Beneš byl jedním z reformátorů, který se podílel na rozvoji kurikulárních reforem.⁷¹

2.1 Učebnice

Učebnici je v pedagogickém slovníku definována jako druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou.⁷² V širším slova smyslu ji můžeme považovat za publikaci, z které jedinci získávají vědomosti pomocí učení. Jedná se o nejjednodušší pomůcku používanou ve výchovně-vzdělávacím procesu.⁷³

Průcha ve své knize *Učebnice: teorie a analýza edukačního média* popisuje tři základní pojetí učebnice. Jedná se o učebnici v rámci kurikula. Kde uvádí, že učebnice funguje jako prvek kurikula. Dále popisuje učebnici jako didaktický prostředek, který předává informace žákům i učitelé. Třetím pojetím uvádí učebnici jako druh školních didaktických textů, které byly vytvořeny k výuce.⁷⁴

Charakteristickým znakem učebnic je, že se zde nachází ideální poměr didaktických pomůcek, výkladu a prostudování historických pramenů. Existuje několik funkcí učebnic. První je funkce informativní, která vychází z určitého pojetí dějin a předává historicko-didaktický obraz jako

⁷⁰ Denisa LABISCHOVÁ, *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, Ostravská univerzita 2008, s. 23–25

⁷¹ Kamil ČINÁTL, *Současné výzvy dějepisného vzdělávání*, Praha 2022, s.73–74

⁷² Jan PRŮCHA, *Pedagogický slovník*, Praha 1998, s. 268

⁷³ Dagmar HUDECOVÁ, *Jak učitelé využívají a hodnotí učebnice dějepisu*, Plzeň 2001, s.327

⁷⁴ Jan PRŮCHA, *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*, Brno 1998, s.13.

system. Druhá je komunikační funkce učebnice, kdy dochází k verbálnímu učení na základě komunikace sdělovacího systému učebnice se žákem.⁷⁵ Poté metodologická funkce, která napomáhá k získávání obecných a historických znalostí. Poslední je formativní, která se zabývá estetikou, sebevzděláním a legitimizační funkcí.⁷⁶

Historie učebnic, které se týkají mé bakalářské práce začíná v období před 1. světovou válkou, kdy byly vydány nové dějepisné učebnice: Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních, Dějiny naší říše (Josef Pekař), které se v přepracovaných vydáních používaly i za první republiky pod názvem Dějiny Československé. Z později vydaných učebnic to byl Dějepis pro nižší třídy škol středních od F. Kameníčka. Pro výuku obecných dějin předválečná učebnice J. Bidlo, J. Dobiáš, J. Šusta, později Všeobecné dějiny od J. Peška. Pro obchodní akademie se doporučovaly učebnice K. Matouška. K lepší práci učitelů v této době pomáhaly nově vydané publikace, jednou z nich byla učebnice Vyučování dějepisu a Metodika dějepisu.

Během druhé světové války se kladl důraz na dějiny Německa. České dějiny byly vykládány s důrazem na českou podřízenost Německu. Cílem byla výchova k loajalitě vůči nacistickému Německu. Využívaly se učebnice například od J. Kopáče nebo od M. Pravdové.⁷⁷

Podle učebnic z předválečného období se vyučovalo až do školské reformy v roce 1953, která spočívala v nové školské soustavě a vzdělávání učitelů, byly vydány učebnice nové, které se uváděly do praxe v roce 1954 a 1955. Využívaly se učebnice od Baumanna, Šedy, Vávry: *Dějiny novověku: učební text pro III. třídu gymnázií*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952, dále také učebnice od M. Rapla: *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, Praha, SPN 1959.⁷⁸

Školský zákon z roku 1960 zavedl povinnou základní devítiletou docházku. Nejvíce se využívala marxistická učebnice *Československé dějiny*, za nejkvalitnější učebnici této doby můžeme považovat publikaci *Z dávné minulosti lidstva* od Václava Michovského. Došlo k oddělení výuky světových a národních dějin, od roku 1967 zde byla používána učebnice Jaroslava Charváta *Světové dějiny*, která se společně s učebnicí Václava Husy *Československé dějiny do roku 1918* používala až do poloviny 80. let.⁷⁹

⁷⁵ Alena NELEŠOVSKÁ, *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*, Praha 2005, s. 80.

⁷⁶ Václav MICHOVSKÝ, *Příprava učitele na vyučování dějepisu*, Ústí nad Labem 1977, s. 5

⁷⁷ Stanislav JULÍNEK, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, Brno 2004, s.30-33

⁷⁸ Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 386

⁷⁹ Stanislav JULÍNEK a kol., *Základy oborové didaktiky dějepisu*, MU Brno 2004, s.56-61

V 90. letech vychází učebnice Vratislav Čapek, *Dějepis: Novověk pro základní školy. I. díl, (1640–1789)*, Praha 1994. Touto učebnicí se inspirují i moderní učebnice, jako je učebnice *Dějepis 8* od nakladatelství Fraus, TakTik či Didaktis.⁸⁰

Učebnice v České republice musí mít schvalovací doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, která se uděluje na dva až šest let. Nejdůležitějším kritériem pro schválení v České republice je jednotný typ zpracování a struktura, učebnice musí odpovídat s některým ze schválených kurikulárních projektů.⁸¹

2.2 Analýza učebnic

Učebnice jsou dlouhodobým předmětem výzkumu. Můžeme na ně nahlížet z mnoha úhlů pohledu, a to například jako kurikulární projekt nebo prostředek výuky. Také z pohledu tvorby, jak jsou využívány a hodnoceny. Probíhá množství výzkumů, jak vylepšovat učebnice, zacházení s nimi, výzkumy o rozvoji inovativních učebnic, ale i těch tradičních.⁸²

Společným východiskem těchto výzkumů je pohled na učebnici jako na specifický druh textu, který je svým obsahem a strukturou uzpůsobený k předávání informací. Učebnici můžeme chápat jako historický text, který přináší informace o minulé skutečnosti.⁸³

Výzkumem učebnic se zabývají různé mezinárodní organizace, dvě nejznámější jsou IARTEM (International Association for Research on Textbooks and Educational media) a GEI (Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung v Braunschweigu). V českém prostředí například organizace PAIDO. V České republice máme také jednotlivce, kteří se zabývají výzkumem. Je jím například V. Michovský, který se zabývá strukturálním modelem učebnic dějepisu, dále J. Průcha, jehož specializace je analýza a hodnocení učebnic,⁸⁴ Z. Beneš, který se zajímá o historický text a historickou kulturu a také třídí metody výzkumu učebnic do pěti skupin nebo Z. Sikorová.⁸⁵

Učebnice obsahují aparát prezentace učiva, což může být výkladový text, pomocné doplňkové texty a pomocné vysvětlující prvky. Dále zařazujeme ukázky a příklady, otázky či ikonografii. Poté aparát řídicí osvojování učiva a posledním je aparát orientační.⁸⁶

⁸⁰ Stanislav JULÍNEK a kol., *Základy oborové didaktiky dějepisu*, MU Brno 2004, s.56-61

⁸¹ Jindřich FRYČ, *Schvalovací doložky učebnic MŠMT*, 2013 Praha

⁸² Josef MAŇÁK, Dušan KLAPKO, *Učebnice pod lupou*, Brno 2006, s. 10

⁸³ Lenka HLOUŠKOVÁ, *Obsahová analýza učebnice jako didaktického a historického textu*, Brno 2001, s. 81

⁸⁴ Denisa LABISCHOVÁ, *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, Ostravská univerzita 2008, s.48

⁸⁵ Zdeněk BENEŠ, *Dějepisné učebnice*, Praha 2003, s.316

⁸⁶ Jan PRŮCHA, *Moderní pedagogika*, Praha 1989, s.49

Učebnice můžeme analyzovat podle několika kritérií – prezentace učiva, řízení učení, orientace, pokrytá historická období, kolik jednotlivá témata zaberou a jaký je v nich důraz na dějiny politické, diplomatické, sociální, kulturní a hospodářské. V případě, že jich je tam dostatek, musíme si klást otázky, jestli je to vhodně zaneseno. Poté je důležité, zda v nich najdeme dějiny regionální, národní, evropské a globální. Je také podstatné zjistit, co v učebnici chybí, zdali není text jistým způsobem zaujatý (nacionalisticky, ideologicky, eurocentricky...) a odpovídá současným a nejnovějším historickým teoriím.⁸⁷ Učebnice je důležité hodnotit z pohledu atraktivity, aktuálnosti a množství předaných informací.⁸⁸

Metody analýzy rozčleňuje do tří hlavních kategorií s dalšími podskupinami. První kategorie je podle účelovosti výzkumu. Pod tuto kategorii spadá analýza za účelem vědecké explanace, praktických aplikací a účelem normativním. Druhou kategorií je předmět výzkumu, kde rozlišuje analýzy vlastností samotné učebnice, fungování učebnic, vzdělávacích výsledků a efektů učebnice, ekonomických či politických aspektů učebnic. Třetí kategorie závisí na využitých metodách výzkumu, jimiž jsou: kvantitativní, strukturální, obsahové analýzy, dotazování, testovací, experimentální a komparativní.⁸⁹

Komparativní metoda je využívána při výzkumu a analýze učebnic. Tuto metodu je možné využít jak ke srovnávání učebnic ze stejného období, tak při sledování vývoje učebního textu s různým výzkumným záměrem.⁹⁰ Je důležité si určit, kolik stran z celkového počtu zaujímají jednotlivé kategorie. Také se musíme dívat na to, kolik je zde otázek, textu a samostatné práce a jaký podíl na tom má vyučující.

Obsahovou analýzu učebnic můžeme chápat jako text, v kterém můžeme zjišťovat povahu, obsah a strukturu. Je nutné si určit analytické kategorie. Na základě závěrů se text vyhodnocuje, porovnává s ostatními a následně se interpretuje. Tyto prvky vytváří jeden celek se strukturovaným cílem. Komunikační cíl plní učebnice svými vlastnostmi a poznatkovou strukturou. Prvky textu jsou témata, pojmy, poznatky, obrazové komponenty. Vztah odborné disciplíny a obsahu učebnice je vyjádřen věcným obsahem učebnice.⁹¹

⁸⁷ Petr KNECHT, *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, Brno 2008, s.10–23

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Jan PRŮCHA, *Hodnocení obtížnosti učebnic*, Praha 1984, s.

⁹⁰ Lenka HLOUŠKOVÁ, *Obsahová analýza učebnice jako didaktického a historického textu*, Brno 2001, s. 85

⁹¹ Jan PRŮCHA, *Hodnocení obtížností učebnic: Struktury a parametry učiva*, Praha 1984, s. 95

PRAKTICKÁ ČÁST

Jak už bylo zmíněno v předchozích kapitolách, učebnice je druh knižní publikace uzpůsobené k didaktickým účelům obsahem i strukturou. Jsou základním edukačním médiem, mají informační, stimulační a řídicí charakter a prezentují výsledek plánovaného obsahu vzdělávání čili kurikula. Funkce učebnice je informativní, předává různá historická fakta, má metodologickou funkci, pod kterou řadíme získávání obecných znalostí, napomáhá k osvojení základních metod a postupů. Další z funkcí je formativní, pod kterou řadíme estetickou, etickou formu a schopnost sebevzdělávání.

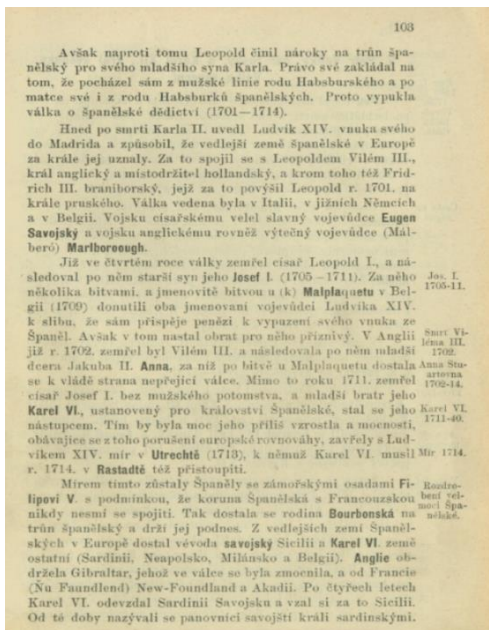
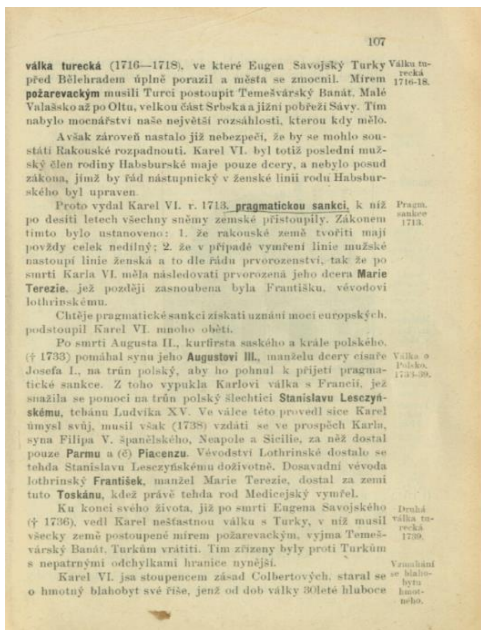
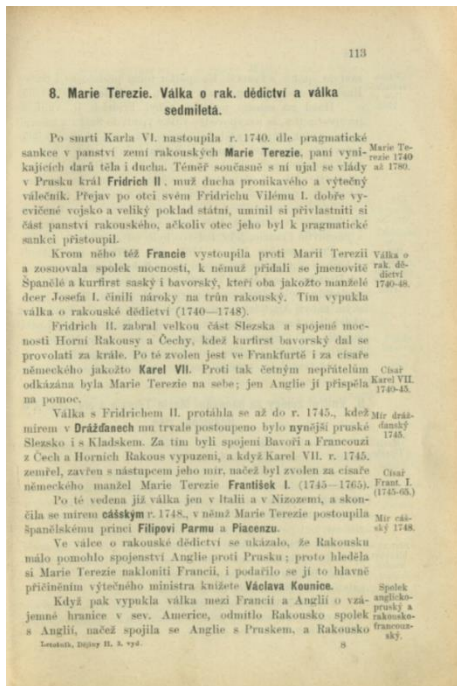
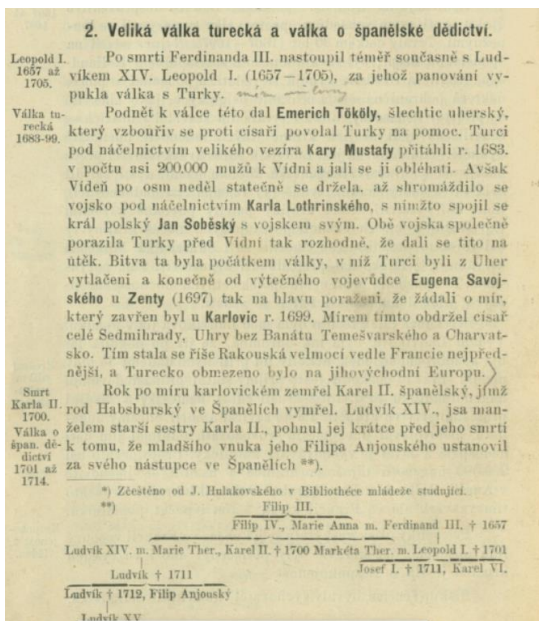
Při hodnocení učebnic obecně můžeme rozlišit **čtyři hodnotící kategorie**.⁹² První z nich je obsahová náplň, která zahrnuje obtížnost textu, srozumitelnost a přiměřenost k věku žáků. Další je vzhled učebnice, pod tímto pojmem si můžeme představit přehlednou strukturu, symboly a atraktivitu. Třetím kritériem je přidaná hodnota, což jsou odkazy, práce s prameny a zajímavé úkoly. Poslední je celkový dojem, jak se učebnice líbí či nelíbí a jak dokáže žáky zaujmout. Obecně je důležité si vybrat jednu z možností analýzy učebnic-obsah, srozumitelnost textu, struktura učebnic, ilustrace, otázky, problémové úlohy a testy. Jedná se o strukturu učebnic, o organizaci obsahu, o to, kolik stran je věnováno jednotlivým celkům, jaký důraz je kladen na dějiny politické, hospodářské, sociální a kulturní, jaký úhel pohledu učebnice zaujímá, jaké historické aspekty jsou v učebnici opomenuty.⁹³

⁹² Josef MAŇÁK, *Hodnocení učebnic*, Brno 2007, s. 12-15

⁹³ Josef MAŇÁK, *Hodnocení učebnic*, Brno 2007, s. 20

1. Analýza vybraných učebnic dějepisu od 1. republiky do současnosti

- Učebnice dějepisu obecného pro ústavy⁹⁴

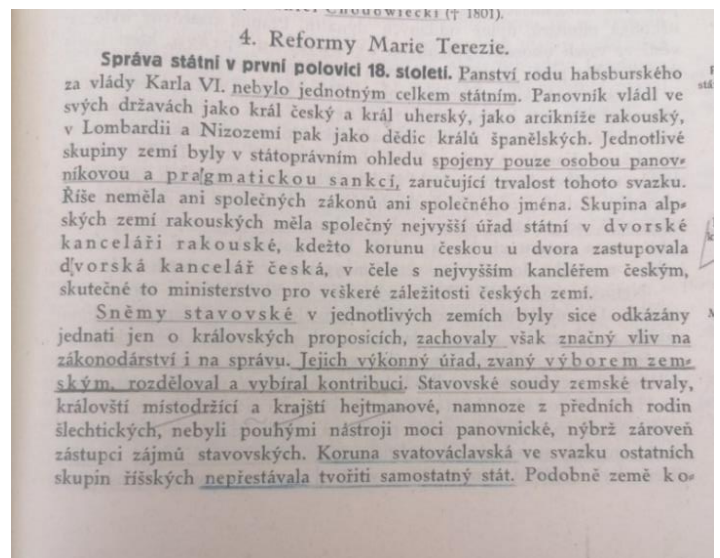
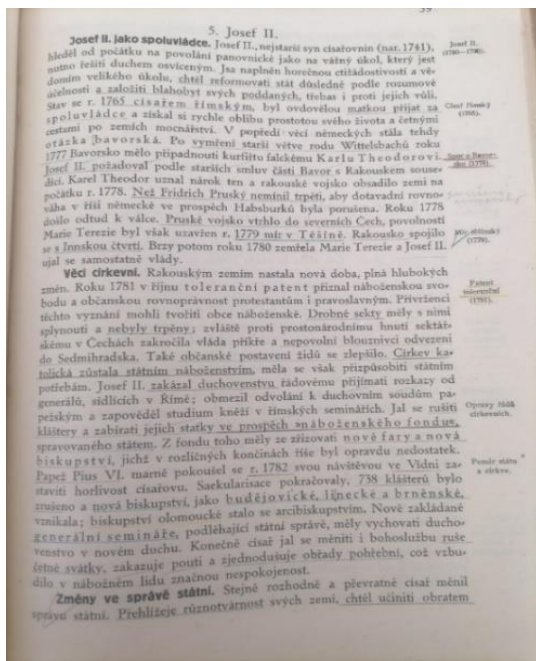

Obrázek 1 Učebnice dějepisu obecného pro ústavy učitelské¹⁰¹

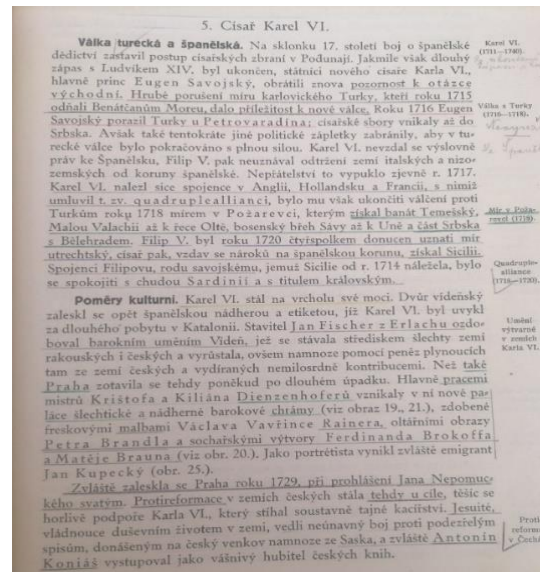
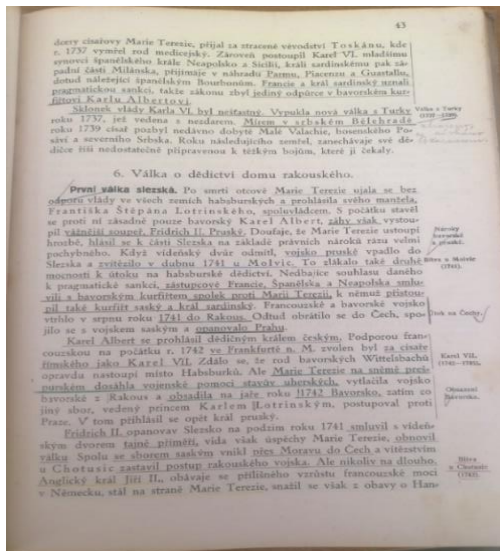
⁹⁴ Josef LETOŠNÍK, *Učebnice dějepisu pro ústavy učitelské, Díl II. Od smlouvy ve Verduně (843) až do doby nejnovější*, Praha 1902

Učebnice klade důraz na úspěchy Habsburků a jejich bitvy. U Leopolda I. jsou zdůrazněny důležitá jména spolu s bitvami. K větší přehlednosti v učebnici slouží zvýrazněná slova. Učebnic celkově zachází do velkých detailů. Na kraji každé stránky můžeme vidět, o jakých informacích se v aktuálním úseku píše. Učebnice jako jedna z mála zmiňuje bitvy Karla VI. s Turky. Tyto informace například v moderních učebnicích nenalezneme. U Marie Terezie jsou velice podrobně zmíněny bitvy o trůn, opět jsou zde informace propojeny s tím, jak to probíhalo v jiných zemích. Reformy jsou zmíněny velice stručně oproti ostatním informacím, tím se tato učebnice velice liší od ostatních. Celkově učebnice zdůrazňuje úspěchy Habsburků na bitevních polích. Učebnice je spíše souvislý text a pro žáky může být obtížnější se v ní vyznat. Nenachází se zde žádné obrázky.

- Učebnice dějepisu Všeobecný dějepis⁹⁵

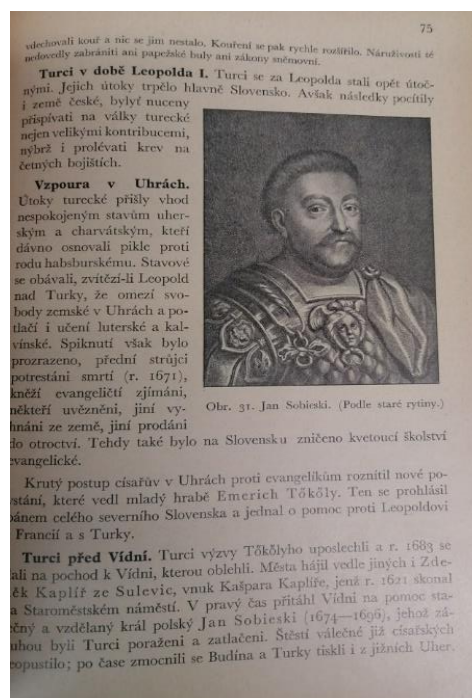
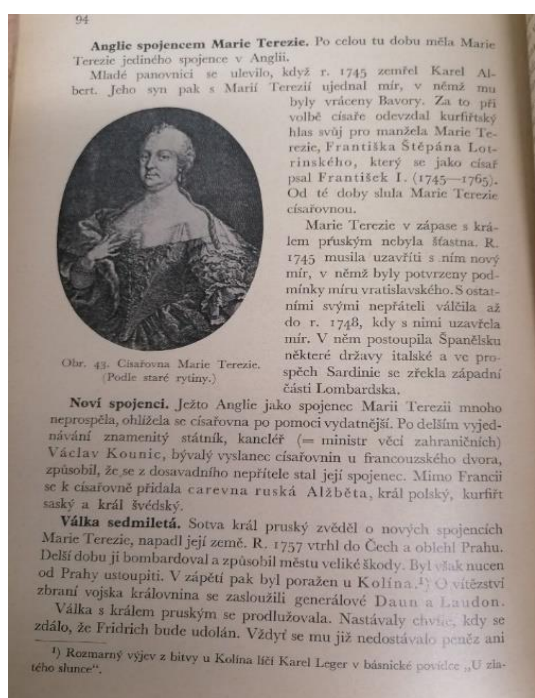
⁹⁵ Jaroslav BIDLO– František HÝBL– Josef ŠUSTA, *Všeobecný dějepis, díl druhý*, Praha 1921

Obrázek 2 Všeobecný dějepis 102

V této učebnici se nachází krátké texty, v kterých je řečeno, čeho se látka týká. Text je prokládán odstavci, které mají studenty uvést do souvislostí, aby bylo jasné, co se dělo i ve světě a jak v tom byl zapojen aktuální panovník. U Karla VI. je ve zkratce zmíněna válka turecká a španělská. Učebnice se obecně zaměřuje na poměry kulturní, například u Karla VI. zmiňuje svatořečení Jana Nepomuckého. Samostatný odstavec se věnuje pragmatické sankci, oproti ostatním učebnicím, kde je většinou zmíněna jen okrajově. U Marie Terezie můžeme jsou zmíněny úspěchy a popis bojů o trůn. Velký důraz učebnice dává na reformy Marie Terezie, které zmiňuje i s ohledem na centralismus a dualismus. Pamatuje na školství, vojenství, katastr a další. Učebnice zmiňuje pouze jejího manžela, ale nic o její rodině, kromě Josefa II. U něho můžeme vidět zmíněné změny ve správě státní a církevní. Jsou zde popsány kroky, které vedly k vítězství, s důležitými osobnostmi těchto událostí, například je zde popsána válka o trůn španělský. Tato učebnice zmiňuje i spor o Bavorsko, který se nenachází v žádné z moderních učebnic. Učebnice řeší otázku poddaných, školství i soudnictví. Učebnice je psána vcelku přehledně a dává velký důraz na společnost a úspěchy. Nenachází se zde žádné obrázky.

• Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol III ⁹⁶

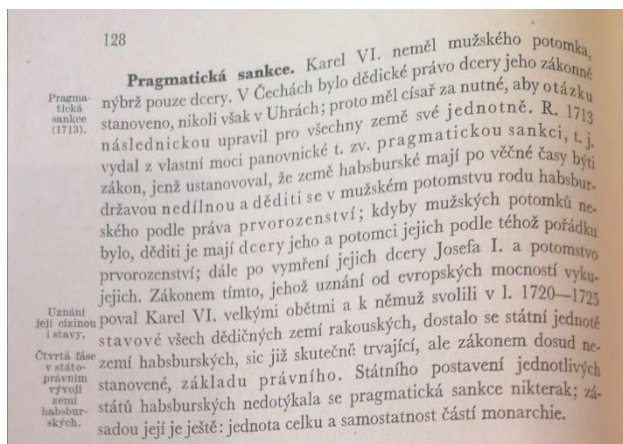
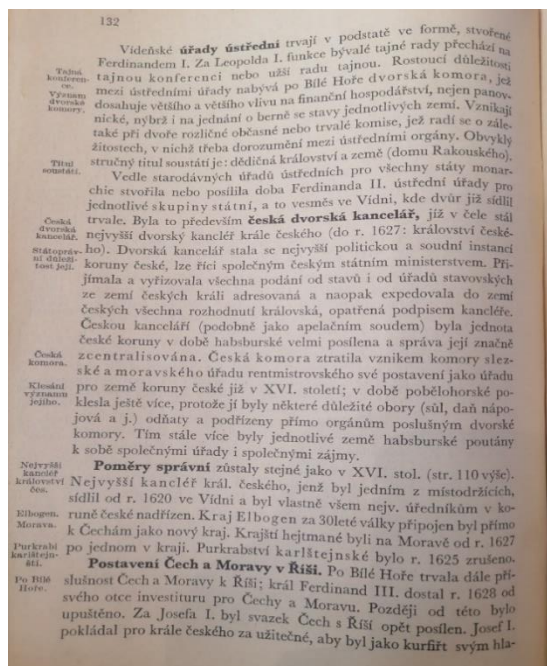
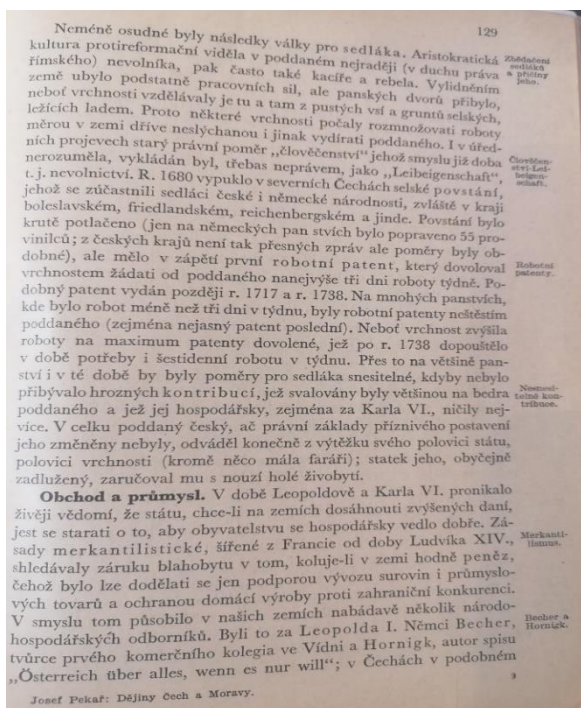

Obrázek 3 Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol ¹⁰³

Učebnice je psaná přehledně a odděluje jednotlivé kapitoly zvýrazněnými nápisy. U Leopolda I. můžeme vidět popsanou situaci s Turky, jako jedna z učebnic popisuje to, jak se Leopold dostal na trůn. Učebnice zdůrazňuje úspěchy českých zemí a u Marie Terezie jsou sepsána všechna spojenečství, která navázala ve svých bojích proti Prusku. Učebnice je doplněna obrázky, což je velice výjimečná situace, protože v ostatních je nenalezneme. Můžeme vidět například obrázek Marie Terezie či Jana Sobieského. Též zmiňuje válku bramborovou, která se odehrávala v dobách Josefa II. Zmínku o této válce můžeme nalézt pouze ve dvou zkoumaných učebnicích. Učebnice je doplněna texty, které jsou například o Evženu Savojském, nebo zde najdeme definici, co je nevolnictví. Učebnice také odkazuje k další literatuře na prostudování. Celkově učebnice působí přehledně a obsahuje velké množství informací.

⁹⁶ Josef PEŠEK, *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol III.*, Praha 1933

• Učebnice dějepisu Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do polovice 18. století⁹⁷

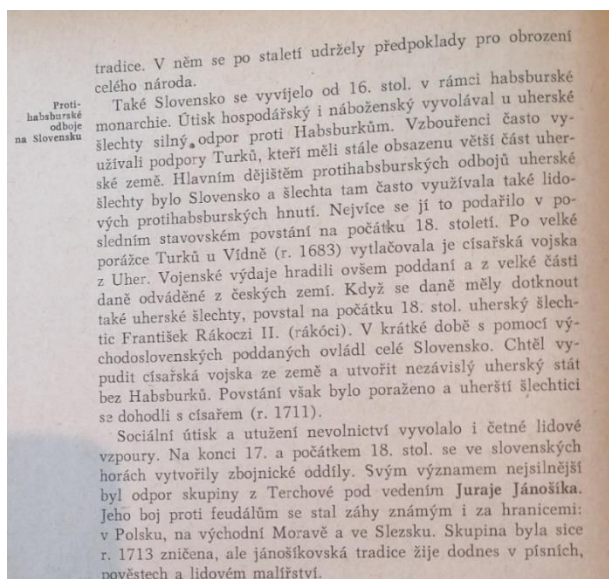
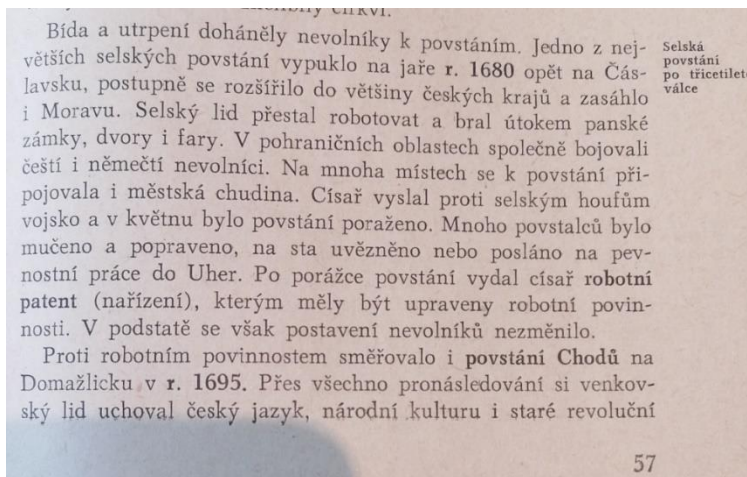
Obrázek 4 Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do polovic 18. století¹⁰⁴

Učebnice zmiňuje pragmatickou sankci, dále zdůrazňuje spíše dějiny Německa. Píše o různých německých pojmech a zdůrazňuje německé výtisky knih. U všech českých názvů míst jsou dublety v němčině. Je zde kladen důraz na vojsko a na funkci armády. Poměrně často můžeme nalézt také narážky na židovské obyvatelstvo a nevýznamnost českého jazyka (*Byli i horliví obránci češtiny...*). Jednotlivé kapitoly jsou odděleny tučnými nadpisy a malým písmem jsou popsány dodatky o dané látce. U každého z vybraných vládců dává velký důraz na národnostní

⁹⁷ Josef KLIK, *Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do polovice 18. století-učebnice dějepisu*, Praha 1942

poměry. Učebnice nepíše o každém vládcí zvlášť, ale občas zmíní jméno. V těchto kapitolách se nenachází žádné obrázky.

- **Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy** ⁹⁸

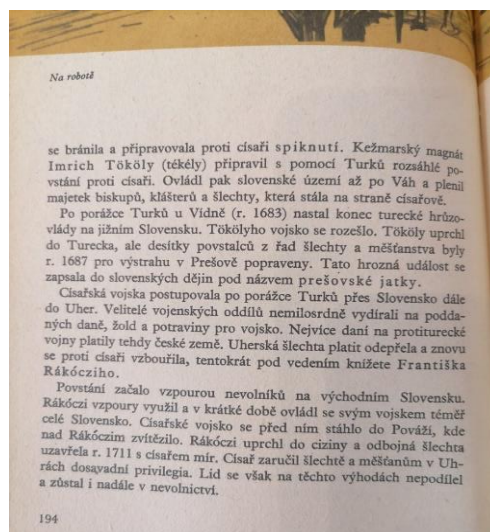
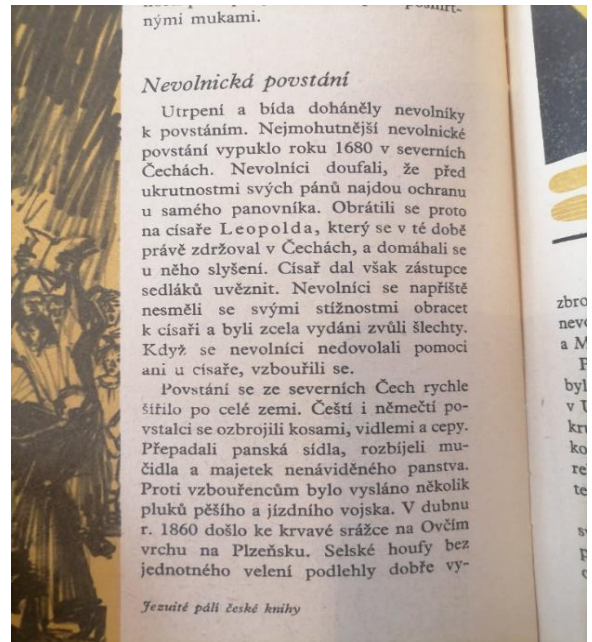
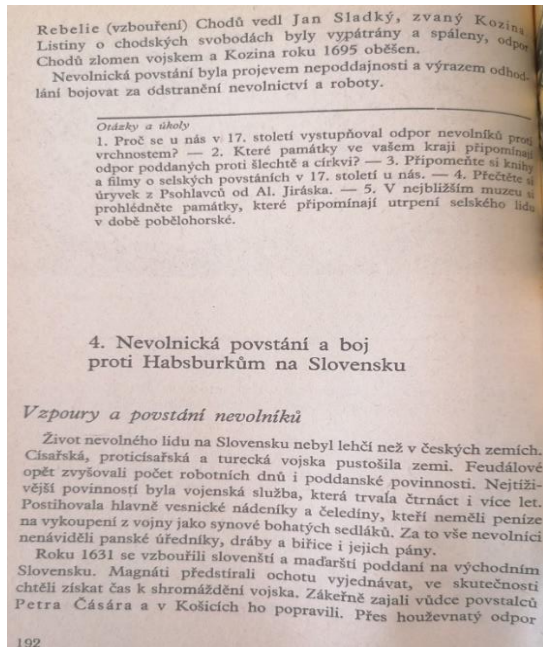
Obrázek 5 Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy ¹⁰⁵

Učebnice zdůrazňuje boje proti Habsburkům. Vynechává informace o Karlu VI. a okrajově zmiňuje Leopolda I. Spíše se zaměřuje na Marii Terezii. Výklad je započat textem o zemědělství a zdůrazňuje centralizaci. Celý text zdůrazňuje práci lidu, práci v manufakturách, rozebírá i kapitalismus. Dává důraz na řemeslo, průmysl i za Josefa II., u kterého též zdůrazňuje důležitost zemědělství. V textu můžeme vidět důležitost zdůrazňování všeho, co Češi umí a jak moc je důležitý a užitečný český průmysl. Školství je zde zmíněno jen okrajově. Marie Terezie

⁹⁸ Miloslav TRAPL, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, Praha 1961

a Josef II. nejsou zvlášť odděleni a je jim celkově oproti ostatním učebnicím věnováno velice málo prostoru. V této kapitole nenalezneme žádné obrázky.

- Učebnice dějepisu Dějepis 7⁹⁹

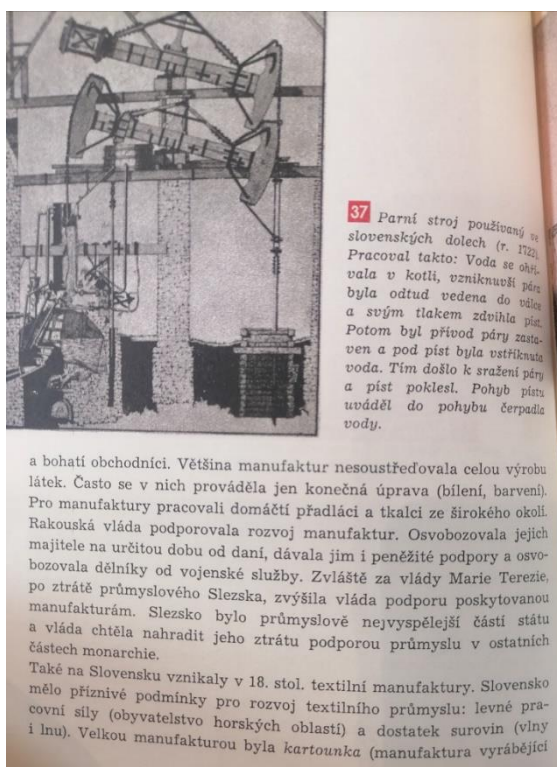
Obrázek 6 Dějepis 7¹⁰⁶

Učebnice v kapitole o Leopoldovi I. zmiňuje boje s Turky a významné osobnosti, které se týkaly této éry. Také zde můžeme najít informace o Selských bouřích. Učebnice je doplněna obrázky a texty jsou koncipované, tak aby se vešly vedle obrázků. Na obrázku můžeme vidět například Slovenské zbojníky. Jednotlivé kapitoly jsou zakončeny otázkami a úkoly, například:

⁹⁹ Alois SOSÍK, *Dějepis 7*, Praha 1962

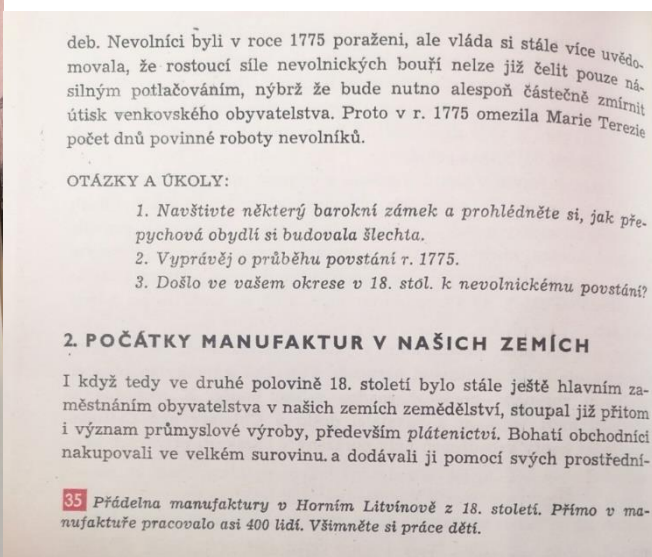
Proč se u nás v 17. století vystupňoval odpor nevolníků proti vrchnosti? či Přečtěte si úryvek z *Psohlavců od Al. Jiráka*. Úkoly jsou psány za sebou, což působí jemně chaoticky. Slova, u kterých by žáci nemuseli znát význam, jsou v závorkách vysvětlena. Učebnice velice detailně zmiňuje vzpoury proti Habsburkům. Odděluje Slovensko a Čechy, což je výjimečné. U každého obrázku můžeme vidět popisek, aby bylo jasné, o co na něm jde. Učebnice se z velké části zaměřuje na dělníky a prostý lid.

- Učebnice dějepisu *Dějepis 8 pro základní devítileté školy* ¹⁰⁰

37 Parní stroj používaný ve slovenských dolech (r. 1722). Pracoval takto: Voda se ohřívávala v kotli, vzniknuvší pára byla odtud vedena do válce a svým tlakem zdvihla píst. Potom byl přívod páry zastaven a pod píst byla vstříknuta voda. Tím došlo k sražení páry a píst poklesl. Pohyb pístu uváděl do pohybu čerpadla vody.

a bohatí obchodníci. Většina manufaktur nesoustřeďovala celou výrobu látek. Často se v nich prováděla jen konečná úprava (bílení, barvení). Pro manufaktury pracovali domácí přadláci a tkalci ze širokého okolí. Rakouská vláda podporovala rozvoj manufaktur. Osvobožovala jejich majitele na určitou dobu od daní, dávala jim i peněžité podpory a osvobožovala dělníky od vojenské služby. Zvláště za vlády Marie Terezie, po ztrátě průmyslového Slezska, zvýšila vláda podporu poskytovanou manufakturám. Slezsko bylo průmyslově nejvyspělejší částí státu a vláda chtěla nahradit jeho ztrátu podporou průmyslu v ostatních částech monarchie. Také na Slovensku vznikaly v 18. stol. textilní manufaktury. Slovensko mělo příznivé podmínky pro rozvoj textilního průmyslu: levné pracovní síly (obyvatelstvo horských oblastí) a dostatek surovin (vlny i lnu). Velkou manufakturou byla *kartouňka* (manufaktura vyrábějící

deb. Nevolníci byli v roce 1775 poraženi, ale vláda si stále více uvědomovala, že rostoucí síle nevolnických bouří nelze již čelit pouze násilným potlačováním, nýbrž že bude nutno alespoň částečně zmírnit útlak venkovského obyvatelstva. Proto v r. 1775 omezila Marie Terezie počet dnů povinné roboty nevolníků.

OTÁZKY A ÚKOLY:

1. Navštivte některý barokní zámek a prohlédněte si, jak přepychová obydlí si budovala šlechta.
2. Vyprávěj o průběhu povstání r. 1775.
3. Došlo ve vašem okrese v 18. stol. k nevolnickému povstání?

2. POČÁTKY MANUFaktur V NAŠICH ZEMÍCH

I když tedy ve druhé polovině 18. století bylo stále ještě hlavním zaměstnáním obyvatelstva v našich zemích zemědělství, stoupal již přitom i význam průmyslové výroby, především *plátenictví*. Bohatí obchodníci nakupovali ve velkém surovinu a dodávali ji pomocí svých prostřední-

35 Přádělna manufaktury v Horním Litvínově z 18. století. Přímou v manufaktuře pracovalo asi 400 lidí. Všímněte si práce dětí.

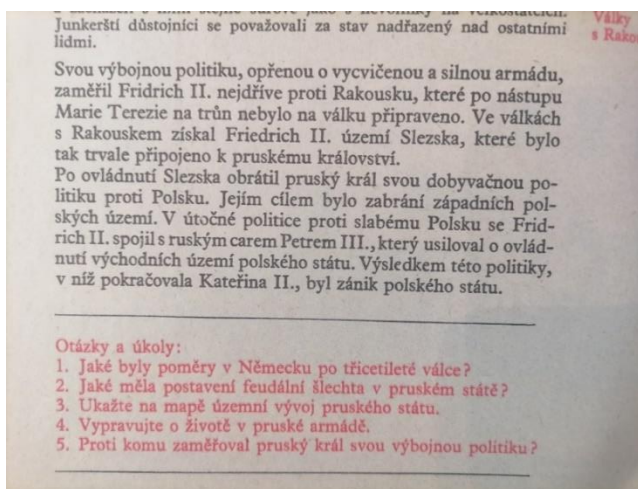
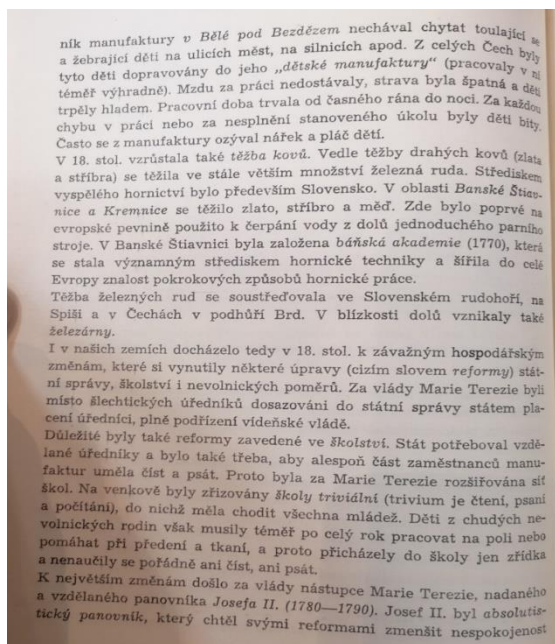
Obrázek 7 *Dějepis 8 pro základní devítileté školy* ¹⁰⁷

U Marie Terezie okrajově zmiňuje boje s Prusy, ale opět je výklad převeden k zemědělství a manufakturám. Učebnice je doplněna obrázky pracujících lidí. Ke každému obrázku jsou pod číslem uvedeny komentáře s popisem obrázku. Můžeme vidět obrázek pracujících lidí v manufaktuře či na polích. Tato učebnice dává velký důraz na práci, manufaktury a na místa, kde byly provozovány. Učebnice je doplněna červeno-bílými mapkami. Klade velký důraz na zemědělství a plodiny, které se pěstovaly různě po našem území.. Učebnice je doplněna i slogany o práci, můžeme také vidět kolonku s otázkami a úkoly, například: *navštivte některý barokní zámek a prohlédněte si, jak přepychová obydlí si budovala šlechta. Dalším úkolem je*

¹⁰⁰ Kolektiv autorů, *Dějepis 8 pro základní devítileté školy*, Praha 1967

vyprávěj o povstání v roce 1775. Došlo ve vašem okrese v 18. stol. K nevolnickému povstání? Tyto otázky a úkoly se zaměřují spíše na praktické věci a opět se obrací k práci a zemědělství. V části o školství zmiňuje důležitost vzdělaného lidu. U Josefa II. klade důraz na zručnost a důležitost řemeslníků.

• Učebnice dějepisu Dějepis 8 ¹⁰¹

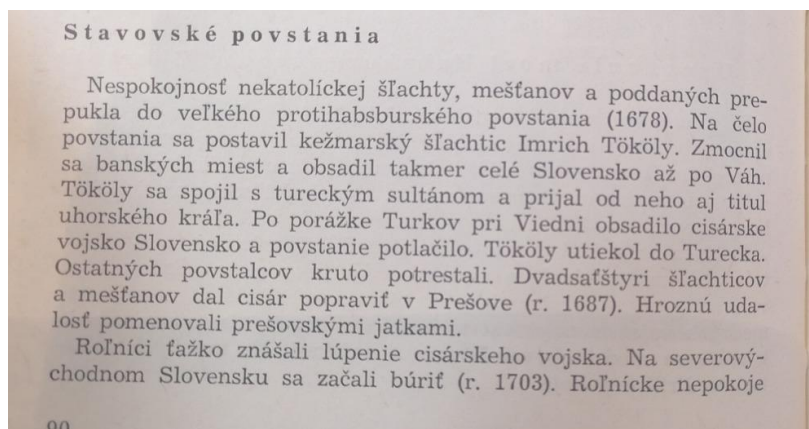
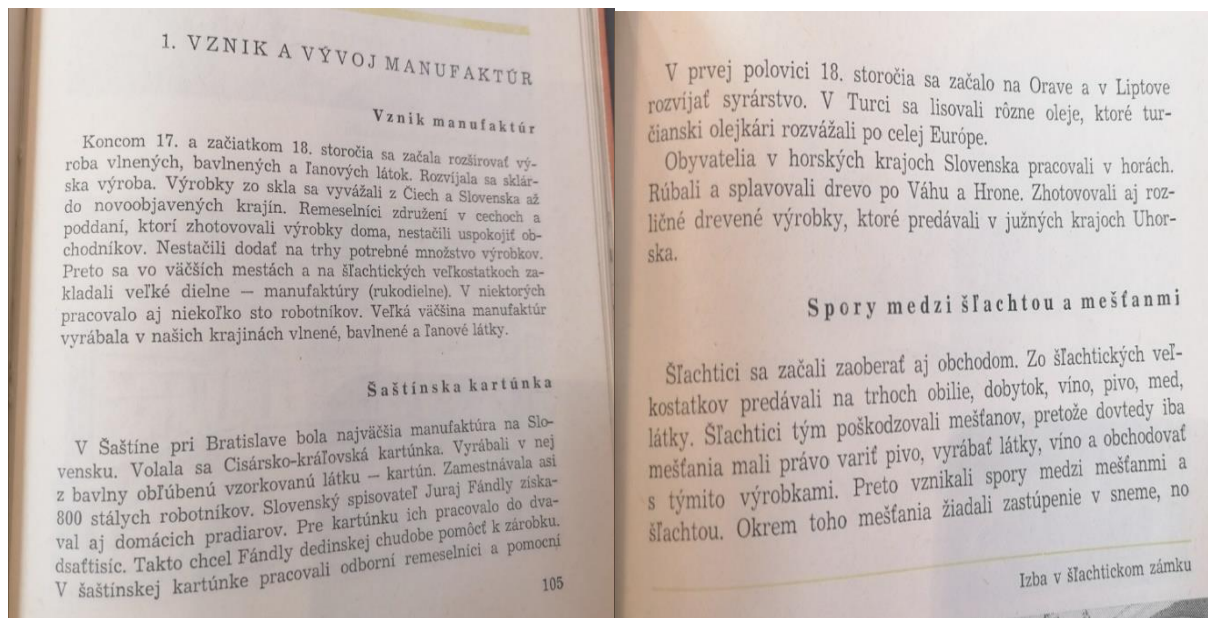

Obrázek 8 Dějepis 8 ¹⁰⁸

V této učebnici můžeme zaznamenat dějiny Čech pouze okrajově, jsou sepsány pod dějinami Pruska. V učebnici můžeme najít červeně oddělené otázky a úkoly a také na kraji stránky můžeme vidět nadpisy, které napovídají, o čem se v daných odstavcích jedná. Otázky a úkoly jsou například: *Jaké byly poměry v Německu po třicetileté válce?* či *Proti komu zaměřoval pruský král svou výbojnou politiku?* Učebnice v každé látce dodává, jakou sílu v té době mělo Rusko a jak daným státům pomohlo.

¹⁰¹ Státní pedagogické nakladatelství, *Dějepis 8*, Praha 1973

• Učebnice dějepisu Dějepis pro 8. ročník osobitých škol ¹⁰²

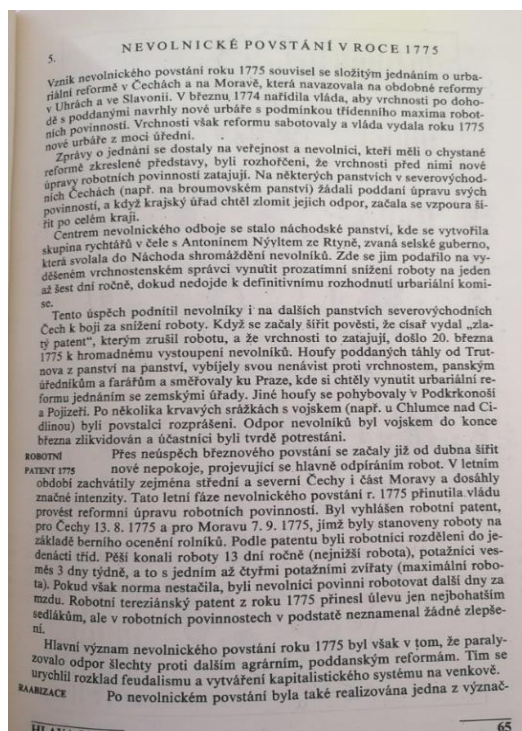
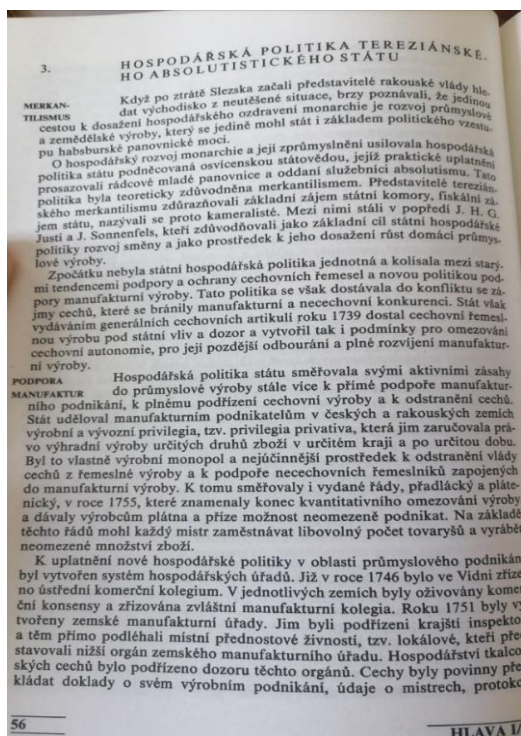

Obrázek 9 Dějepis 8 pro 8. ročník osobitých škol ¹⁰⁹

Ve vybraných kapitolách učebnice nenalezneme zmíněná jména Habsburků, zmiňuje ovšem společenskou situaci v té době, která probíhala na Slovensku. Píše o Turcích a vzniku manufaktur. Učebnice je rozdělená na kapitoly a na jednotlivé části. Je doplněna obrázky s popisy, například můžeme vidět zobrazený pokoj na šlechtickém zámku. V bojích s Turky zmiňuje císařské vojsko, ale nezmiňuje vládcu.

¹⁰² Kolektiv autorů, *Dějepis pro 8. ročník osobitých škol*, Bratislava 1979

• Učebnice dějepisu Dějiny československé ¹⁰³

Obrázek 10 Dějiny československé ¹¹⁰

Tato učebnice se používala na středních a vysokých školách, což předurčuje absenci jakýkoliv obrázků či úkolů pro žáky. U Leopolda I. jsou zde naznačeny boje s Turky, ale větší důraz dává na sociální situaci, která se děla na našem území. U Karla VI. můžeme cca na 0,5 normostrany zmíněnou Pragmatickou sankci. Je zde velký důraz na reformy Marie Terezie a Josefa II. Učebnice se zaměřuje na zemědělství, poddané a hospodářství. Války nepopisuje do velkých detailů. Rozepisuje jednotlivě církevní i státní reformy a typ vlády, která v tomto čase panovala v našich zemích. Učebnice se celkově zaměřuje na sociální a politické dějiny. K přehlednosti pomáhají nadpisy umístěné vlevo na kraji strany.

¹⁰³ Josef PEKAŘ, *Dějiny československé*, Praha 1991

• Dějepis Novověk pro základní školy ¹⁰⁴

ČESKÉ ZEMĚ V DOBĚ OSVÍCENSKÉHO ABSOLUTISMU MARIE TEREZIE Budování moderního státu

ZOPAKUJ SI:

1. Které nové myšlenky přineslo osvícenství?
2. Co to byl osvícenský absolutismus?

VÁLKY O RAKOUSKÉ DĚDICTVÍ. Dříve než mohl kdokoliv očekávat, byla ustanovení pragmatické sankce z roku 1713 podrobena historické zkoušce. V roce 1740 zemřel císař Karel VI., jím vymřel habsburský rod v mužské linii. Podle ustanovení nastoupila na trůn jeho dcera Marie Terezie (1740–1780).⁵⁰ Někteří sousední panovníci si však činili nárok na dědictví po rakouských Habsburcích. Proti mladé panovnici se postavily Bavorsko, Sasko a Prusko, které v pozadí podporovala Francie. Hrozilo rozbití říše i rozdělení českých zemí. **Války o dědictví po rakouských Habsburcích se však nakonec zjeví na tzv. války o Slezsko, ve kterých byly hlavními soupeřícími silami Rakousko a Prusko.** Došlo ke třem válkám o Slezsko, v nichž Marie Terezie utrpěla naprostou porážku.

Již po první z těchto válek v letech 1740 až 1742 ztratila Marie Terezie – a tím země Korunu českou – značnou část území Slezska a výjimek Opavská a Těšínska. Tento stav byl také potvrzen po druhé slezské válce v letech 1744–1745. Nezmenšil se ani poté, kdy se rakouské diplomacii podařilo po desátiletém nepřátelství získat francouzské spojence. V třetí slezské válce, která byla vlastně součástí širšího mocenského kon-

Obr. 53 Marie Terezie byla rozhodná a schopná panovnice. Odlobi její dlouhé vlády se vyznačuje rozsáhlou reformní činností, již chtěla upravit státní moc a hospodářství. Vedle zavedení povinné školní docházky je známá její snaha o ustálení příjmení u prostého lidu. Ke zřetelnější evidenci obyvatelstva mělo sloužit i dílčování domů. Vedle svých vládních povinností se také s nebyvalou péčí věnovala svým mateřským povinnostem a výchově 16 dětí. Dbala o to, aby je vychovatelé vedli k poslušnosti a kázně.

kouské diplomacii podařilo po desetiletém nepřátelství získat francouzské spojence. V třetí slezské válce, která byla vlastně součástí širšího mocenského konfliktu, tzv. sedmileté války 1756–1763, se rozplynuly veškeré naděje Marie Terezie.

V mírové smlouvě z roku 1763 bylo **Slezsko trvale odstoupeno Prusku.** Ztráta hospodářsky a kulturně vyspělých oblastí Slezska mohla být jen částečně nahrazena v době dělení polského království v sedmdesátých letech 18. století, kdy habsburské monarchii připadly jižní oblasti Haliče.

REFORMY ZA MARIE TEREZIE. Slezské války již od počátku ukázaly, že je **nutné reformovat vnitřní život státu.** Absolutistická vláda odstraňovala již přežitá stará pořádky a současně zaváděla takové zákony a předpisy, které by vyhovovaly dobovým pokrokovým potřebám společnosti. Nabývala rysů **osvícenského absolutismu.**

Hlavním cílem reformem bylo **sjednocovat a vytvářet tak jednotné uspořádaný a všeobecně platný řád.**⁵¹ Proto byly již v roce 1749 vytvořeny **společné úřady habsburských zemí** – kromě Uher – jako vlastní předchůdci pozdějších ministerstev a vlády. Samostatně byla organizována **soudní moc** a v jejím rámci provedeny četné reformy, mimo jiné byl změněn trestní zákoník a zakázáno mučení. Do úřadů byli dosazováni skolení a věci znali úředníci – **byrokraté,*** kteří se stali hlavními nositeli reformní činnosti. **V hospodářské oblasti** řada reformem odstraňovala překážky volnějšího rozvoje hospodářského života a směřovala k povznesení průmyslu. Nově zaváděné textilní manufaktury měly nahradit ztrátu vyspělého Slezska.

Obr. 51 Tereziánský zákoník

byly **hlavními soupeřícími silami Rakousko a Prusko.** Došlo ke třem válkám o Slezsko, v nichž Marie Terezie utrpěla naprostou porážku.

Již po první z těchto válek v letech 1740 až 1742 ztratila Marie Terezie – a tím země Korunu českou – značnou část území Slezska a výjimek Opavská a Těšínska. Tento stav byl potvrzen po druhé slezské válce v letech

* byrokracie – z francouzštiny, doslova vláda úřadů

kouské diplomacii podařilo po desetiletém nepřátelství získat francouzské spojence. V třetí slezské válce, která byla vlastně součástí širšího mocenského konfliktu, tzv. sedmileté války 1756–1763, se rozplynuly veškeré naděje Marie Terezie.

V mírové smlouvě z roku 1763 bylo **Slezsko trvale odstoupeno Prusku.** Ztráta hospodářsky a kulturně vyspělých oblastí Slezska mohla být jen částečně nahrazena v době dělení polského království v sedmdesátých letech 18. století, kdy habsburské monarchii připadly jižní oblasti Haliče.

REFORMY ZA MARIE TEREZIE. Slezské války již od počátku ukázaly, že je **nutné reformovat vnitřní život státu.** Absolutistická vláda odstraňovala již přežitá stará pořádky a současně zaváděla takové zákony a předpisy, které by vyhovovaly dobovým pokrokovým potřebám společnosti. Nabývala rysů **osvícenského absolutismu.**

Hlavním cílem reformem bylo **sjednocovat a vytvářet tak jednotné uspořádaný a všeobecně platný řád.**⁵¹ Proto byly již v roce 1749 vytvořeny **společné úřady habsburských zemí** – kromě Uher – jako vlastní předchůdci pozdějších ministerstev a vlády. Samostatně byla organizována **soudní moc** a v jejím rámci provedeny četné reformy, mimo jiné byl změněn trestní zákoník a zakázáno mučení. Do úřadů byli dosazováni skolení a věci znali úředníci – **byrokraté,*** kteří se stali hlavními nositeli reformní činnosti. **V hospodářské oblasti** řada reformem odstraňovala překážky volnějšího rozvoje hospodářského života a směřovala k povznesení průmyslu. Nově zaváděné textilní manufaktury měly nahradit ztrátu vyspělého Slezska.

* byrokracie – z francouzštiny, doslova vláda úřadů a úředníků

Josef II., že usiluje o to, aby veškerý církevní život byl podřízen dohledu a rozhodnutí státu.

Císař **zrušil celou řadu „neosvícenských“ obřadů** (např. pověrečné vyzvánění nebo konání procesí při nedostatku vláhy či naopak při bouřích). Reformoval i církevní školství a **zrušil četné kláštery.** Zůstaly většinou jen kláštery vykonávající užitečnou činnost (zabývající se výchovou mládeže, ošetřováním nemocných, zemědělstvím apod.). V době vlády Josefa II. byla prakticky **odstraněna cenzura.***

Osvícenské reformy se významně dotkly českého státu. Ztrátou Slezska přišel o 30–40 % obyvatel převážně německé národnosti a luteránského vyznání, o kraje hospodářsky značně vyspělé. Centrum průmyslu a obchodu se proto rychle přesouvalo do českých zemí. Slechtici i měšťtí podnikatelé se uplatňovali v textilní výrobě, v cukrovarnictví, sklářství, ve výrobě porcelánu. Uvolnění cenzury, náboženská snášenlivost, školské reformy, osvícenské a liberální myšlenky přispěly k nebyvalému českému kulturnímu oživení.

Centralismus prospěl spíše bohatším německým podnikatelům. Soustředování politických rozhodnutí do Vídně nepřihlíželo dostatečně k českým zájmům. Prosazování němčiny uvolňovalo cestu k odnárodňování. Převaha katolictví neodpovídala dosud silnému protestantskému vědomí části obyvatelstva.

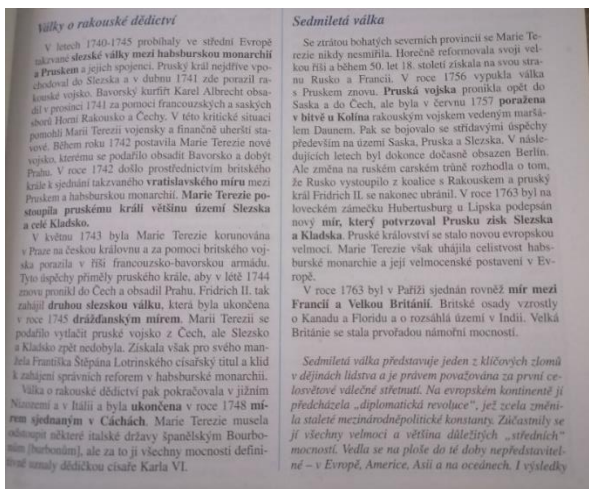
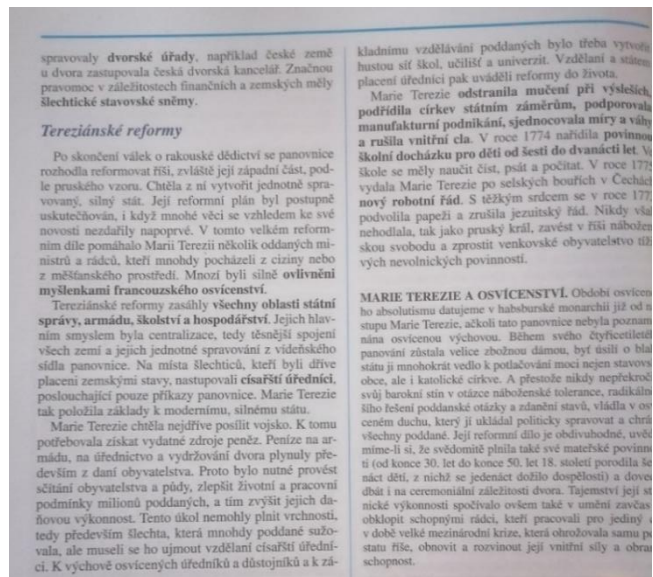
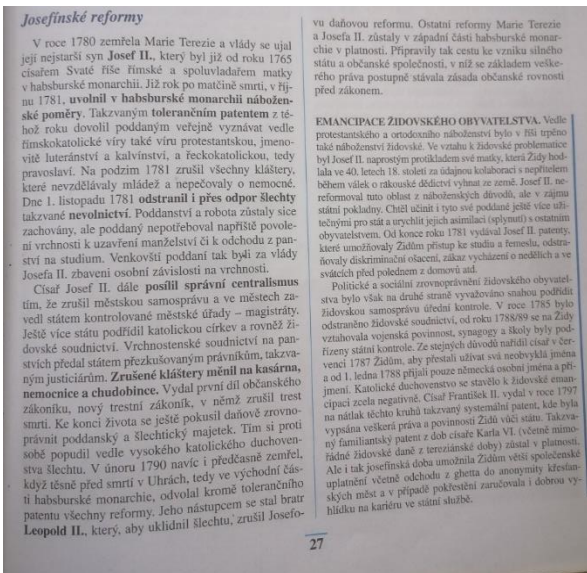
České vlastenectví se začalo projevovat snahou o pozvednutí vlivu zemských správních orgánů, snahou oživit český jazyk a učinit z něho jazyk vyššího vzdělání, snahou budovat základy české národní vzdělanosti, vědy, kultury, školství. Začalo české národní obrození.

Obrázek 11 Dějepis Novověk pro základní školy ¹¹¹

¹⁰⁴ Vratislav ČAPEK, *Dějepis: Novověk pro základní školy. I. díl, (1640–1789)*, Praha 1994

U této učebnice můžeme říct, že se nejvíce podobá těm nejnovějším. Jelikož vyšla po roce 1990, je zde vidět, že se klade větší důraz na didaktiku, od které se odvíjí nejnovější učebnice. Také si žáci mohou zopakovat některé pojmy. Můžeme zde vidět obrázky, které jsou, jako první barevné. Barevně jsou i odděleny texty, které píší o něčem jiném, ale s daným tématem souvisejícím. Nachází se zde i popisky obrázků. Důležité informace jsou zdůrazněny tučně a pojmy, které by žáci nemuseli znát, jsou pod * vysvětleny. Na konci každé kapitoly žáci mohou odpovídat otázky a plnit úkoly k zopakování probrané látky. Učebnice ve zkratce zmiňuje boje Marie Terezie o trůn a rozebírá reformy do větší hloubky. U Josefa II. můžeme vidět také rozebrané reformy. Karel VI. je zde zmíněn ve zkratce, s ním i pragmatická sankce.

• **Učebnice dějepisu pro gymnázia a střední školy** ¹⁰⁵

¹⁰⁵ Petr ČORNEJ, *Dějepis pro gymnázia a střední školy*, Praha 2004, s. 27-39

V této učebnici můžeme vidět výrazně graficky oddělený základní výklad od rozšiřujícího textu. Učebnice je specifická přehledem všech důležitých událostí, v textech mimo hlavní výklad jsou doplněny i zajímavosti a osobnosti z té dané doby, například zde najdeme text o Evženu Savojském, který měl významnou roli v bitvách s Turky, či text o emancipaci židovského obyvatelstva. Tato učebnice je narozdíl od ostatních obohacena o jména a širší detaily, které můžeme nacházet spíše v učebnicích ze začátku 20. století. Tato učebnice je jedna z novějších s největším obsahem informací o vybraných vládciích.

• Učebnice Dějepis 8 ¹⁰⁶

Obrázek 14 Učebnice dějepisu Dějepis 8 ¹¹⁴

V této učebnici se nachází pouze zmínka o Karlu VI. a jeho Pragmatické sankci, nic dalšího o jeho životě zde není. Můžeme zaznamenat pouze zmínku o porážkách s Turky, ale nijak hlouběji nejsou rozebrány. Stejná problematika se týká i reforem u Marie Terezie a Josefa II., které jsou velice stručně popsány. Nalezneme zde pouze jejich užší výběr i s odůvodněním. Další částí učebnice jsou úryvky z knih a doplňující otázky k zamyšlení žáků a zopakování si

¹⁰⁶ Kolektiv autorů, *Dějepis 8 Učebnice*, Praha 2012, s. 36–37

učiva. Doplnující otázky jsou označené otazníkem. Příklad otázek: *Dokažte, že reformy Marie Terezie a Josefa II. byly inspirovány myšlenkami osvícenství, či: Vyberte si jednu z reform a popište její dopad na život lidí v habsburské monarchii.* U Josefa II. jsou zmíněné pouze dvě nejdůležitější reformy. Učebnice obsahuje pouze ty nejdůležitější informace a zaměřuje se spíše na jednoduchost. Učebnice obsahuje obrázky, na kterých můžeme vidět například Marii Terezii s rodinou či klášter Zlatá Koruna. Správná řešení všech úloh jsou obsažena v příručce pro učitele. Na konci každé kapitoly se nachází shrnutí nejdůležitějších informací.

• **Učebnice dějepisu Taktik 8** ¹⁰⁷

ČESKÉ ZEMĚ PO TRICETILETÉ VÁLCE

Ferdinand III. Českými králi byli v 17. století Habsburkové. Po Ferdinandovi III., který panoval v době třicetileté války, nastoupil na trůn jeho syn Ferdinand III. (→ Obr. 6). Ten se potýkal s neustálým poválečným stavem země, pokračoval s rekatolizací a absolutistickou vládou. I když mluvil než jeho otec. Mimo jiné spojil jezuitské Klementinum s Karlovou univerzitou, čímž vznikla **Karlo-Ferdinandova univerzita**.

Válečné konflikty Čechy strádaly i z důvodu čtyřech válek. Na západě se Ferdinand III. potýkal s Turky, na západě pak jeho nástupci válčili o dědictví španělské. Tento konflikt vycházel z toho, že ve Španělsku zemřel poslední Habsburk této větve, Karel II., a neexistoval po něm žádný dědic. Tato válka začala v roce 1700, skončila v roce 1714 mírem, díky němuž rakouští Habsburkové získali **Španělské Nizozemí, Sardinii, Neapolsko a většinu Milánska** (→ Obr. 6).

Leopold I. V roce 1657 se králem stal **Leopold I.**, kterému byla původně předurčena církevní dráha. Protože ale jeho starší bratr zemřel, uvolnilo se pro něj místo na trůně. Leopold pokračoval s rekatolizací, během jeho panování docházelo k **selaským bouřím**. Proto vydal **robotní patent**, který upravoval robotní povinnost na maximálně tři dny v týdnu. Toto nařízení bylo ale stejně v chuznosti porušováno. Za jeho vlády se také objevila morová epidemie, která si vybral za oběť několik desítek tisíc lidí, sám Leopold I. uprchl před morem z Vídně do Čech.

Karel VI. Po Leopoldově smrti nastoupil na český trůn nakrátko Karel VI. Josef I. a po něm Karel VI. Za jeho vlády domnívaly **války o španělské dědictví**. V této době docházelo k oslabování moci Habsburků v rámci Evropy. Karel vydal tzv. **pragmatickou sankci**, která jednak zaručovala **nedělitelnost habsburské říše**, jednak umožňovala, aby na trůn **mohla nastoupit žena** z rodu Habsburků. Tento bod se ukázal velmi prostrayným, protože k této situaci opravdu došlo a po Karlovi na trůn nastoupila jeho **dcera Marie Terezie**.

České země se po třicetileté válce vyrovnávaly s jejími následky (výsostný úbytek obyvatelstva, nedostatky potravin...), 5. Současnost se poji také proměně boovní kultury do českých zemí a rekatolizační snahy. Vládnoucí rodem zůstal Habsburkové. Za jejich vlády se posilovala závislost poddaných na vrchnosti, částé byly i selské bouře. Z hlediska vojenského se Habsburkové zapojili do války s Turky a do války o dědictví španělské.

1. Jak byl vyznam slova kolej ve spojení „jezuitská kolej“? Které jsou další významy tohoto slova?

2. Popište, jakým způsobem v pobělohabské době prováděla katolická církev rekatolizaci.

3. Jaký byl obvyklý průběh tzv. selaských bouří?

4. Vymenujte habsburské panovníky od třicetileté války do roku 1711 a u každého dejte body charakteristiku jeho vlády.

5. Co bylo obsahem tzv. pragmatické sankce?

26

MARIE TEREZIE

Nástup na trůn Marie Terezie (→ Obr. 1) byla druhé dítě a nejstarší dcera císaře Karla VI. Ten vydáním tzv. **pragmatické sankce** mimo jiné ustanovil, že habsburské dědictví měly být nedělitelné a dědičné nejen v mužské, ale i v ženské linii rodu. Pragmatickou sankcí uznala celá Evropa, ale po nástupu Marie Terezie na trůn jí nebyla situace tak jednoduchá. Mnoho států nechtělo její nástupnické uznání a chtělo získat některé území na úkor Habsburků (→ Obr. 2). Proti Habsburské monarchii se tak postavilo **Prusko, Sasko, Francie a Bavorsko**. Na straně Habsburků stálo jen **Velká Británie a Spojené Nizozemí**.

Války o rakouské dědictví V těchto válkách se bojovalo na východě Habsburské monarchie (východní Čechy, severní Morava), která bránila území **Slezska**, které si nárokoval **pruský král Frědrich II. Veliký**. Vlastní země Habsburské monarchie za Marii Terezii stoprocentně nestály – aby si upevnila svou pozici v Uhřech, odstoupila do Prásparku (švédské Braniborsko), kde si zajistila uznání pragmatické sankce a vojenskou podporu uherckých stavů. Mezi tím Prahu obdobil **Karel Albrecht** (bavorský panovník a manžel sestřence Marie Terezie; → Obr. 3), který získal v Čechách podporu a nechal se stary provolat českým králem. V roce 1742 byl zvolen císařem Švédů švédskými stavy. Situace se vyvíjela v roce 1745, kdy Karel Albrecht zemřel a jeho syn se vzdal nároku na císařskou korunu. Novým císařem se tak stal **Frědrich Štěpán Lotrinský**, manžel Marie Terezie (→ Obr. 4). Ta získala tisíc čínských mandšů, a i když byla často označována jako chlapec, nikdy jí nebyla. Byla také korunována Českou královnou. Výsledkem válek o rakouské dědictví byla **ztráta Kladska** a skoro celého **Slezska** ve prospěch Pruska.

27

1. Kým Habsburkové začali vládnout v českých zemích?

2. Které významné lita panovníci upřednosthovali?

3. Jmeny předchůdce Marie Terezie vládnoucí v 17. století.

4. Kým Marie Terezie manžel sestřence Marie Terezie (→ Obr. 3), který získal v Čechách podporu a nechal se stary provolat českým králem. V roce 1742 byl zvolen císařem Švédů švédskými stavy. Situace se vyvíjela v roce 1745, kdy Karel Albrecht zemřel a jeho syn se vzdal nároku na císařskou korunu. Novým císařem se tak stal Frědrich Štěpán Lotrinský, manžel Marie Terezie (→ Obr. 4). Ta získala tisíc čínských mandšů, a i když byla často označována jako chlapec, nikdy jí nebyla. Byla také korunována Českou královnou. Výsledkem válek o rakouské dědictví byla ztráta Kladska a skoro celého Slezska ve prospěch Pruska.

5. Marie Terezie Na trůn usedla ve svých 23 letech. Jednala se údajně o velmi energickou a pracovitou ženu, která si dokázala vybrat švédské spolupracovníky, a i když rím se stala ospalou panovnicí.

6. Karel Albrecht Bavorský vévoda, který byl za války o rakouské dědictví prohlášen českou slechtou za českého krále. Marie Terezie tento krok označila šlechtě nikdy neodpuštěná a její vztah k ní už byl navždy chladný.

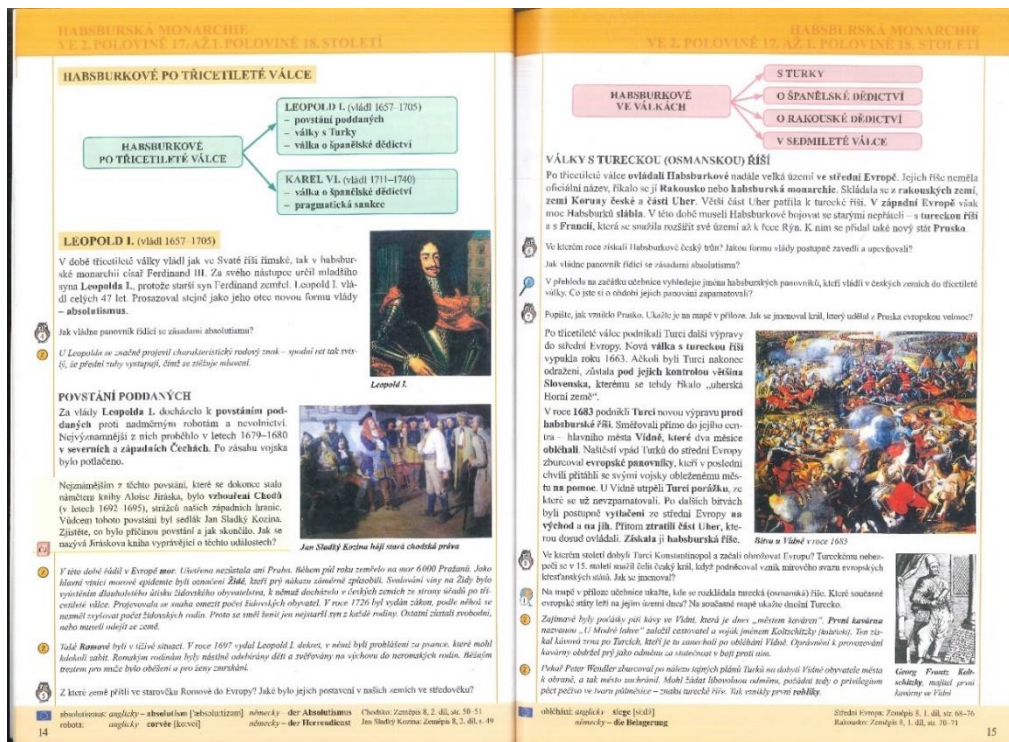
¹⁰⁷ Petr MÁCHA a kol., *Učebnice dějepisu Taktik 8.*, Praha 2016, s. 26–31

V této učebnici je zmíněn Leopold I., jeho předurčení k církevní kariéře, ale chybí zde zmínka o jeho válkách s Turky. Při popisu života Karla VI. je zde vynechán fakt, že vyhnal Turky z Evropy. Je zde zmíněna pragmatická sankce, ale není zde žádná širší informace o ní. Můžeme zde nalézt informace o válkách, dědictví a reformy, které jsou zmiňovány ve všech učebnicích dějepisu. Bohužel jsou zde vynechány reformy, které byly pro lid, například výsadba ovocných stromů podél cest. U Josefa II. můžeme nalézt v podstatě všechny důležité informace. Učebnice je doplněna výstižnými texty, některé z těchto textů by však potřebovaly doplnit určité konkrétní informace tak, aby navazovaly souvislosti. Myslím si, že v některých částech učebnice bude pro žáky obtížné propojit informace o konkrétních událostech ve stejném čase, ale na jiném místě. Nachází se zde množství doplňujících informací k jednotlivým vládcům i otázek pro žáky k zopakování, jako například: *Připomeň si matku Josefa II. Marii Terezií. Které reformy byly zásadní při její vládě? Jak se za její vlády územně změnila habsburská monarchie?* Součástí učebnice jsou také přehledné, abecedně řazené rejstříky významných osobností a důležitých pojmů souvisejících s probíraným učivem. Učebnice je velice barevná a je zde přiměřené množství situací-obraz Josefa II., Isabelly Parmské či generála Laudona.

- Učebnice dějepisu Nová škola 8¹⁰⁸

The image shows two pages from the textbook 'Nová škola 8'. The left page (26) is titled 'HABSBURSKÁ MONARCHIE V DOBĚ OSVÍCENSTVÍ' and 'HABSBURKOVÉ V DOBĚ OSVÍCENSKÉHO ABSOLUTISMU (1740-1790)'. It features a flowchart of rulers, a portrait of Maria Theresa, and a map of the Habsburg Empire. The right page (27) is titled 'REFORMY MARIE TEREZIE' and contains a diagram of reforms, a list of key events, and a map of the Cisleithanian lands.

¹⁰⁸ František ČAPKA, *Dějepis 8 – Novověk*, Praha 2019, s.14–15, 26–27

Obrázek 17 Učebnice dějepisu Nová škola 8 – Novověk 117

Všem vybraným panovníkům, kromě Karla VI. jsou věnovány dvě normostrany. U Leopolda I jsou zmíněná následující fakta: byl absolutistický vládce, povstání poddaných a války s Osmanskou říší. Část s Osmanskou říší je rozšířena i o informace o moru a postupu Osmanských vojsk. Část o Karlu VI. podává informace o Pragmatické sankci. Tato učebnice je velice detailní, ale zároveň stručná. Je doplněna o přehledné grafy, překlad vybraných anglických slovíček a obrázky. U každého z panovníků můžeme vidět jeho obraz, u důležitých událostí můžeme vidět například obraz Jana Sladkého Koziny. Důležité informace jsou zdůrazněny tučným písmem. Věty jsou psány tak, aby byly jednoduše pochopitelné. Učebnice je doplněna o texty psané kurzívou, které vysvětlují různé situace. Můžeme zde postřehnout i propojení s jinými předměty a přehledné rozdělení vládců. Je zde samostatná kapitola o válkách s Turky. U kapitoly o Marii Terezií můžeme vidět rozepsané reformy a jejich důležitost. Text je doplněn o otázky pro chytré hlavy, např.: *Jak vládne panovník řídící se zásadami absolutismu?*, *Popište, jak vzniklo Prusko. Ukažte je na mapě v příloze. Jak se jmenoval král, který udělal z Pruska evropskou velmoc?* Učebnice klade důraz na jednoduchost, srozumitelnost a propojování informací.

2. Komparace analyzovaných textů

V historických učebnicích byla vysoká absence obrázků a celkově můžeme vidět, že byly velice chaotické. V dnešních učebnicích je spousta obrázků, aby si žáci mohli představit, jak například daný panovník vypadal.

Ve výzkumu můžeme pozorovat veliký posun. Učebnice, které můžeme vidět na začátku vznikaly na počátku 20. století. Na rozdíl od učebnic z 20. století jsou novodobé doplněné obrázky, též bývají zjednodušené, aby si žáci více zapamatovali a nebyli přehlčeni detaily. V učebnicích je celková absence nadbytečných jmen, které vyplňují učebnice ze začátku 20. století. V moderních učebnicích jsou nadpisy odděleny a zvýrazněny. Tyto učebnice jsou barevné, propojují se s dalšími předměty, v každé z nich jsou dodatky o zajímavostech té doby, které mohou žákům pomoci v časové orientaci. Několik z nich je doplněno otázkami, díky kterým si žáci mohou zopakovat učivo. Všechny tyto otázky jsou zodpovězeny v příručkách pro učitele. V porovnání se staršími učebnicemi zde chybí některé informace, které by mohly být důležité pro propojení historických souvislostí. Na druhou stranu je třeba brát v potaz, že v dnešní době je o dalších sto let historie více k učení, a proto není možné se vším zabývat do hloubky. Když například porovnáme nakladatelství Fraus a TakTik, jsou tyto dvě učebnice diametrálně jiné jen tím, že jsou vydané o několik let od sebe. U učebnice od nakladatelství Fraus můžeme pozorovat absenci informací, které by mohly pomoci žákům k chápání historických souvislostí, naopak nakladatelství TakTik má napsaný přehled, díky kterému si žáci uvědomí souvislosti. Moderní učebnice jsou stručnější oproti starším a jsou psány poutavě, krátce a tak, aby žáci dokázali udržet pozornost. Učebnice z předchozího období jsou psány v dlouhých větách. Na každé z nich je vidět, že je ovlivněna historickými událostmi a jsou zdůrazňované různé části historie z tohoto období. Například u nejstarší z výběru učebnic můžeme vidět důraz na jména, která pomáhala prospěchu habsburské monarchie. Učebnice z první republiky také zdůrazňuje úspěchy, ale dává větší váhu reformám. Učebnice z dob socialismu hojně zmiňují práci lidu, zemědělství, manufaktury a jsou doplněny slogany o práci. Učebnice z roku 1991 je vlivem předchozích událostí zaměřena spíše na dějiny sociální, což je úplný obrat od učebnice ze začátku 20. století. Jako jedna z mála píše o panovnících a jejich vlastnostech.

Celkově můžeme pozorovat, že učebnice z 20. století dávaly těmto vybraným Habsburkům velký prostor, naopak v moderních učebnicích můžeme najít nejvíce zmínek právě o těchto a další jsou zmíněni jen okrajově.

Co se týká přehlednosti, určitě učebnice z 20. století mají lepší řazení, co se týče posloupnosti historických událostí. Historické souvislosti jsou v učebnicích dějepisu z 20. století řešeny tak, že jednotlivé kapitoly jsou prokládány podkapitolami o tom, co se dělo ve světě, ale samotný text je nezmiňuje, naopak moderní učebnice se spíše zaměřují nejdříve na české dějiny, další kapitoly se pak týkají zahraničí.

3. Dotazníkové šetření

Pedagogický výzkum je dle Průchy definován jako "*vědecká činnost zaměřená na systematický popis, analýzu a objasňování edukační reality. Většinou se chápe jako empirický výzkum, avšak zahrnuje též základní (teoretický) výzkum. Vyznačuje se dnes interdisciplinárním pojetím a širokým tematickým záběrem, tj. zabývá se vzdělávacími procesy v pracovní, politické, manažerské, sportovní, vojenské aj. oblastech.*"¹⁰⁹

V České republice existuje Česká asociace pedagogického výzkumu založená Janem Průchou 21. května 1992. Dlouhodobě se zabývá zkvalitňováním výuky, šířením výsledků pedagogického výzkumu a jejich následným využitím. Dlouhodobě se zabývá zkvalitňováním výuky, šířením výsledků pedagogického výzkumu a jejich následným využitím. Prezentování výsledků pedagogického výzkumu je text v podobě monografií a sborníků, nebo vědeckých recenzovaných časopisů.¹¹⁰

V zahraničí se pedagogickým výzkumem zabývá vícero organizací jako např.: European Educational Research Association, European Association for Research on Learning and Instruction či Consortium of Institutions for Development and Research in Education in Europe.¹¹¹

Cílem pedagogického výzkumu je objasňovat jevy, které se týkají edukace. Základními třemi typy výzkumu jsou výzkum kvantitativní, kvalitativní a smíšený. Kvantitativní získává objektivní důkazy, ověřuje teorie a hypotézy, které potvrzuje nebo vyvrací. Může být prováděn opakovaně. Mezi metody výzkumu řadíme testy, dotazník či experiment. Kvalitativní má menší počet zkoumaných než kvantitativní: posuzuje kvalitu a jedinečnost zkoumaného jevu.

¹⁰⁹ Jan PRŮCHA, *Pedagogický slovník*, Praha 1998, s. 322

¹¹⁰ Česká asociace pedagogického výzkumu, dostupné online (<https://capv.cz/zalozeni-asociace/>), [citováno k 22.06. 2023]

¹¹¹ Jan PRŮCHA, *Pedagogický slovník*, Praha 1998, s. 322

Zaměřuje mj. i na chování lidí. Provádí se pomocí dlouhodobého terénního výzkumu či pozorováním s různou mírou zúčastněnosti.¹¹²

U pedagogického výzkumu je důležité určit jaká bude využita výzkumná metoda, jelikož možností je mnoho (např. pozorování, komparativní, ověřující vědecké hypotézy...). Pedagogický výzkum je bývá prováděn ve školách. Během výzkumu je důležité kontrolovat postup a poté vytvořit závěr ve formě zpracování výsledků.¹¹³

Své dotazníkové šetření jsem vytvořila pomocí internetové stránky Survio.cz, zařadila jsem jej do práce, abych zjistila aktuální pohled žáků na učebnice a jejich využití. Toto šetření slouží k zjištění používání učebnic ve školách a jejich vlivu na žáky. Dotazník jsem rozeslala do několika škol. Byly to základní škola, střední strojírenská škola a gymnázium v Ledči nad Sázavou. Dále základní škola V Sadech Havlíčkův Brod.

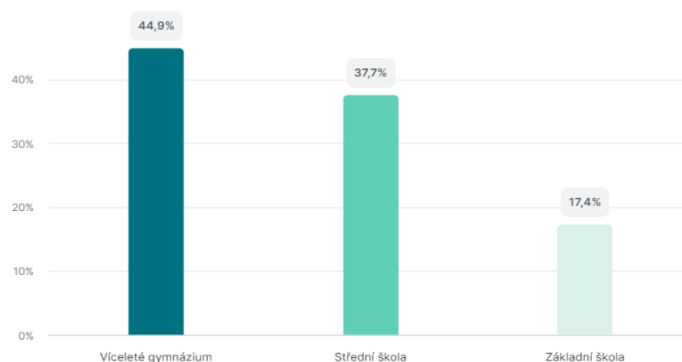
Dotazník vyplnili žáci osmé třídy na základních školách. Poté studenti z Tercie a Septimy, kteří dochází na gymnázium. Ze střední školy pouze první ročník.

Dotazníkové šetření vyplnilo celkem 153 žáků. Je tvořen celkem z jedenácti otázek, z toho 1 byla otevřená a studenti se mohli rozepsat. V dalších pět mohli zaškrtnout jednu z možností, nebo napsat svou odpověď do kolonky jiná. Zbýlých pět je uzavřených a byla zde pouze možnost jedné odpovědi.

¹¹² Miroslav CHRÁSKA, *Základy kvantitativního výzkumu*, Praha 2016, s. 21-29

¹¹³ Peter GAVORA, *Výzkumné metody v pedagogice (příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*, Brno 1996, s.130

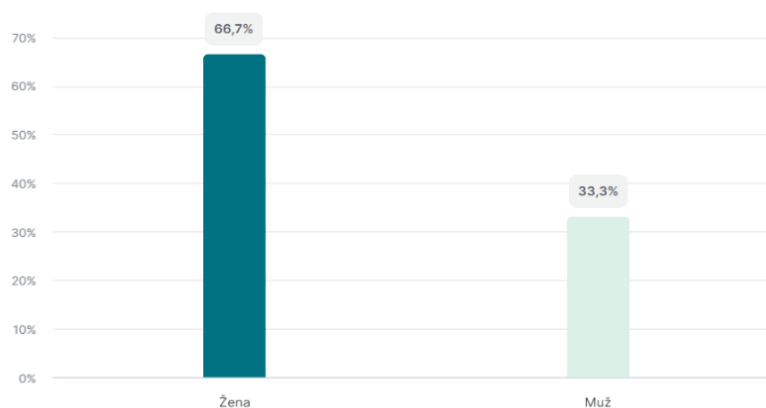
1. Vyberte na, kterou školu docházíte:

Obrázek 2 Graf č.1

Dotazník vyplňovali studenti celkem ze tří typů škol. První bylo víceleté gymnázium s celkovým počtem 45 %, další střední odborná škola v Ledči nad Sázavou (38%) a poslední byly základní školy v Sadech Havlíčkův Brod a Ledeč nad Sázavou s 17 %.

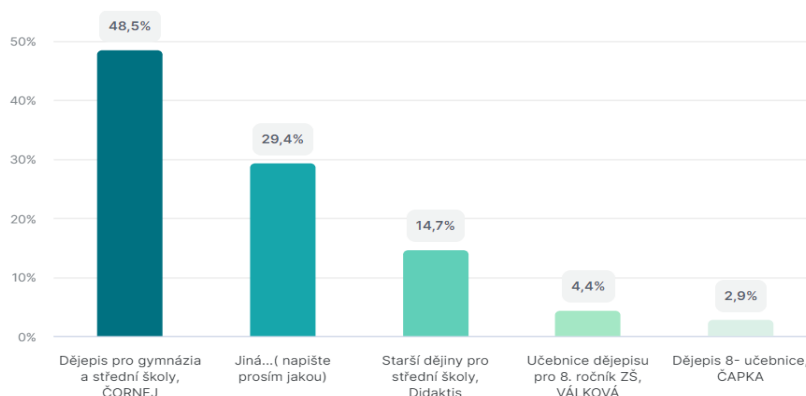
2. Uved'te prosím Vaše pohlaví.

Obrázek 3 Graf č.2

67 % respondentů, kteří vyplnili dotazníkové šetření, bylo žen a 34 % mužů.

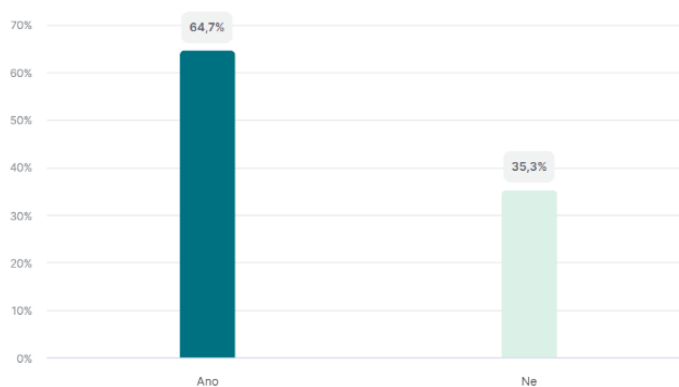
3. Jakou učebnici dějepisu ve škole využíváte?

Obrázek 4 Graf č.3

Nejčastěji využívanými učebnicemi dle respondentů byla učebnice dějepisu pro gymnázia a střední školy – Čornej, 49 % z celkového výsledku, dalšími z odpovědí byly Hravý dějepis – Novověk 29 %, učebnice od vydavatelství Didaktis 15 %, učebnice Válková 4 % a poslední učebnicí a nejméně využívanou byl Čapka 3 %. U této otázky jsem se snažila vypsát nejčastější učebnice dějepisu, o kterých jsem se domnívala, že budou na mnou vybraných školách využívány.

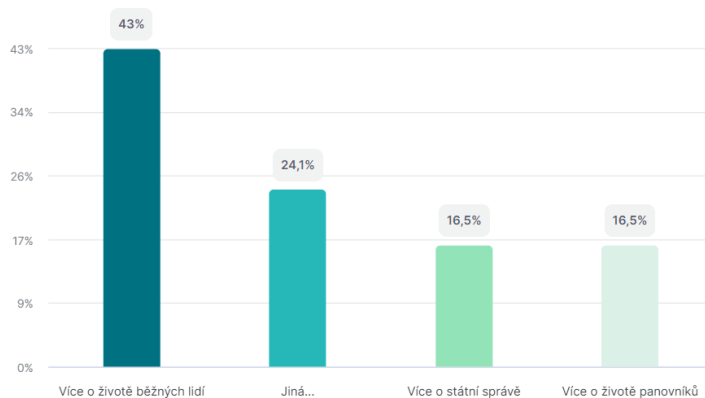
4. Zdá se Vám učebnice, kterou využíváte přehledná?

Obrázek 5 Graf č.4

Pro 65 % studentů je koncepce učebnic přehledná.

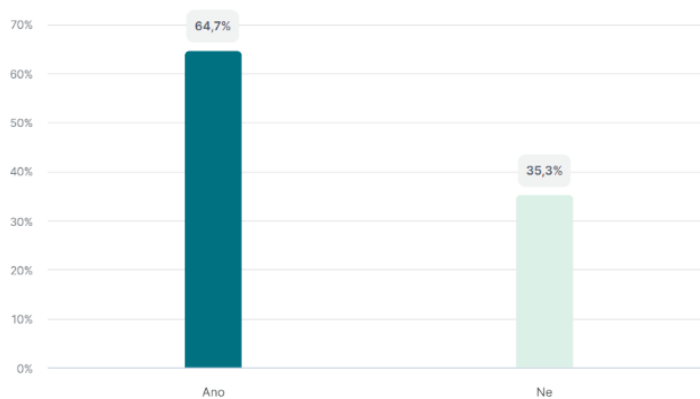
5. Které informace Vám v učebnicích chybí?

Obrázek 6 Graf č.5

V této otázce jsem se zaměřila na nedostatky učebnic, protože se domnívám, že žáky zajímá jak vypadají jejich učebnice. Jen dvakrát zde byla odpověď, že respondentům v učebnicích nic nechybí. V kolonce jiná, kde měli respondenti možnost dopsat co jim chybí, se z 50% opakovala odpověď: mapy bitev a vysvětlky k nim. Celkově žáci dle odpovědí nemají dostatek informací o životě běžných lidí (43 %) a chybí jim různé zajímavosti o životech panovníků (17 %) či více o státní správě (17 %).

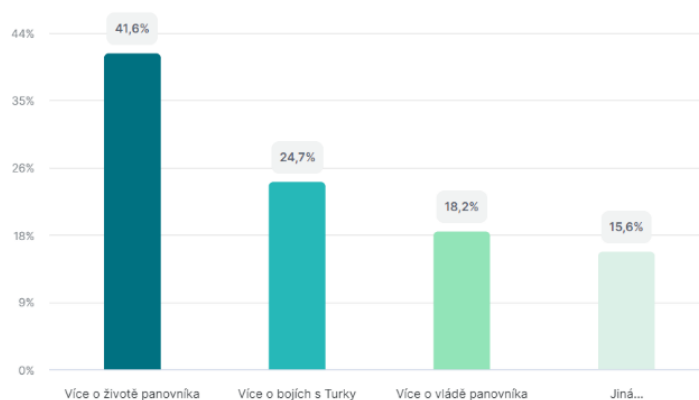
6. Rozumíte historickým souvislostem?

Obrázek 7 Graf č.6

Tato problematika je velice stěžejní pro pochopení výuky dějepisu. Proto bylo důležité zařadit tuto otázku do výzkumu. Je podstatné, aby žáci rozuměli historickým souvislostem, i učebnice mají svůj podíl na porozumění historickým souvislostem.

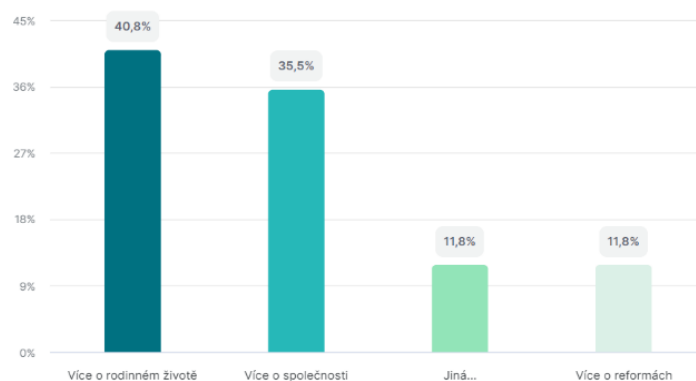
7. Které konkrétní informace z období vlády Leopolda I. a Karla VI. byste do učebnice doplnili?

Obrázek 8 Graf č.7

Podle výsledků by si respondenti přáli více informací o životě panovníků (42 %). Zaujalo mě, že je vláda nezajímala tolik jako například odpovědi v kolonce s možností odpovědi jiná. Některé žáky zajímalo, jak se lidé v té době vyrovnávali se všemi těmito změnami. Respondenti by v učebnicích dle odpovědí rádi našli více o bojích s Turky (25 %), o politické situaci v té době, byli by rádi, kdyby k tomu měli nějaké pomůcky. Některé odpovědi byly velice konkrétní, jeden z respondentů odpověděl, že by rád viděl mapu přesného postupu Turků. Další z respondentů dokonce napsal, že by chtěl vědět více o tom, jak se cítila vojska, a že mu chybí mapa postupů či souvislostí. Někteří napsali, že by jim pomohlo malé připomenutí, a u Karla VI. byla velká část žáků překvapena, že za období jeho vlády se událo něco jiného než Pragmatická sankce. Tyto poznatky žáci mohli dopsat do volné kolonky odpovědí.

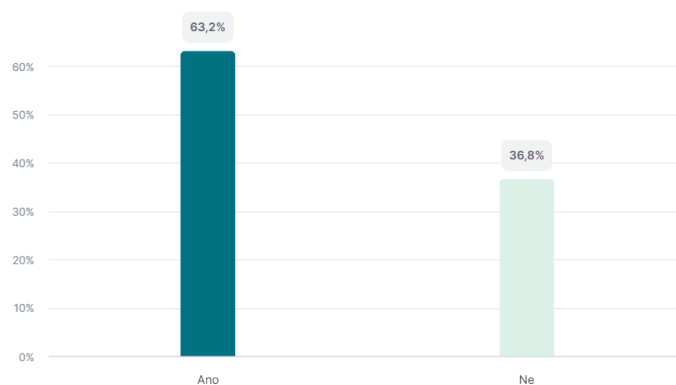
8. Které konkrétní informace z období vlády Marie Terezie a Josefa II. byste do učebnice doplnili?

Obrázek 9 Graf č.8

U této otázky by nejvíce respondentů zajímali informace o rodinném životě (41 %), dále by se žáci chtěli dozvědět více o společnosti (36 %), 12 % odpovědělo, že by chtěli vědět více o reformách, které byly v této době prováděny. Do volného pole mohli respondenti vypsát, další informace, které by doplnili. Zde byli respondenti také velice konkrétní. Mezi nejčastější odpovědi patří, že by měli větší zájem o rozebrání sňatkové politiky Marie Terezie, chtěli by vědět více o životě jejího manžela Františka Štěpána a to, jaké kroky těchto dvou panovníků se dostaly až do dnešní doby. Zajímalo je více o reformách těchto dvou panovníků (konkretizovat a do hloubky) tak, aby si žáci sami mohli porovnat, proč to tak bylo. Jedna ze zajímavých odpovědí v kolonce jiná, byla: *Jaké dopady to mělo na společnost a jak se lidé v té době cítili.*

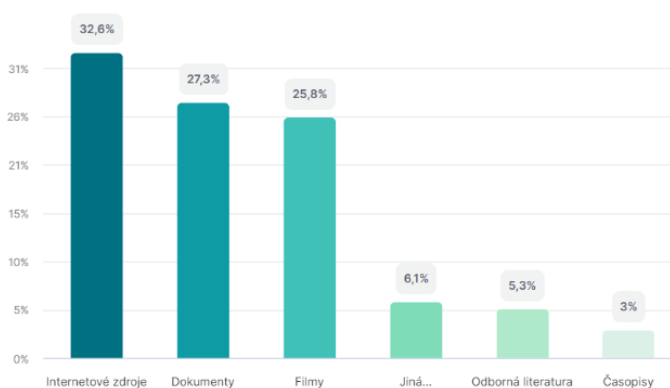
9. Jeví se Vám informace o těchto vládcích v učebnici přehledné?

Obrázek 10 Graf č.9

Touto otázkou důležité zjistit, zdali žáci sledávají informace o těchto konkrétních vládcích ve svých učebnicích přehlednými. Na výber měli pouze ze dvou variant ANO/NE a rozepsat se mohli v další otázce. 63 % respondentů odpovědělo ano, zbylých 37 % ne.

10. Jaké další zdroje volíte?

Obrázek 11 Graf č.10

V této otázce měli respondenti možnost volby více odpovědí a do jedné z kolonek mohli vypsát, co jim v možnostech chybělo. Nejčastější odpovědi byly internetové zdroje (33 %) a jako další byly dokumenty (27 %) a filmy (26 %). Velká část respondentů v kolonce jiná, odpověděla, že se hodně dívá na videa na YouTube¹¹⁴, protože je to zde lépe vysvětlené, mohou si video zastavit, tak aby zpracovali všechny informace. Nebo si ke konkrétní informaci nachází něco

11. Jak by podle Vás vypadala ideální učebnice?

Obrázek 12 Otázka č.11

více na jiných internetových stránkách či platformách. Zde naváží tím, že jednou z dalších častých odpovědí bylo Spotify¹¹⁵. Dále se zde vyskytla několikrát odpověď, že se učí dějepis z videoher.

¹¹⁴ YouTube= internetová platforma sloužící k přehrávání videí, která mohou být v různých délkách

¹¹⁵ Spotify= internetová platforma sloužící k přehrávání hudby a podcastů

Zde jsem se zaměřila na problematiku toho, co žákům v učebnicích chybí a jak by podle nich měla vypadat ideální učebnice dějepisu. Bylo pro mě důležité zjistit, co žákům chybí a jak jsou celkově spokojeni. Žáci se svým odpovědím věnovali až překvapivě pečlivě a odpovědně. Některé konkrétní příklady odpovědí uvádím dále.

Vybrané odpovědi:

- 1) *Za mě by tam mohlo být více obrázků, grafů a map. Mně samotné se více líbí, když si informace, které se učím, mohu přiřadit k obličejí, pak vím, o čem mluvím. Dále by zde měly být odkazy na další zdroje a ne jen odbornou literaturu, v dnešní době přece existuje tolik možností. Sama na IG¹¹⁶ sleduji několik profilů o historii, které učivo podávají zajímavě a hravě. Určitě by také mělo být zahrnuto více barev. Možná by také nebylo na škodu podávat informace zábavnější formou a ne tak suše.*
- 2) *Určitě by měla mít co nejlépe zpracovaný rodokmen.*
- 3) *To je hodně složitá otázka, asi bych se držel přehlednosti a srozumitelnosti, zároveň i praktičnosti uváděných faktů. Jsou tam i části, které nejsou nezbytně nutné pro běžný život, zároveň se tam některá témata ale až odbývají.*
- 4) *Tematické obrázky, mapy, shrnutí po každé kapitole s důležitými informacemi, nápady na aktivity.*
- 5) *Přehledná, pěkně ilustrovaná, bez zbytečných informací navíc, s internetovými odkazy na videa a dokumenty.*
- 6) *Něco ve formě příběhu. Rozhodně by mě to zaujalo více než bezduché výpisky faktů...*
- 7) *Na začátku nebo na konci daného tématu vše shrnuto do bodů, aby se mi po přečtení těchto bodů vše spojilo nebo aby se mi připomněla daná látka. Přidat nějaké zajímavosti (když už si kluci něco pamatují, tak jsou to právě zajímavosti).*
- 8) *Měla by být přehledná. Státy třeba odděleny jinou barvou (příklad: všechno ohledně Francie – zelená barva (nadpisy apod.) Španělsko – modrá). Odděleny podstatné věci od zajímavostí (zajímavosti třeba kurzivou).*

Jinak většina reakcí směřovala k požadavku přehlednosti, stručnosti, časových os, rodokmenu Marie Terezie a zajímavostí ze života panovníků. Obrázky respondenti považují za samozřejmost, jak několik z nich uvedlo.

¹¹⁶ IG= Instagram, sociální síť sloužící primárně na sdílení fotografií.

ZÁVĚR

Teoretická část začíná nástupem Habsburků na český trůn, Leopolda I., Karla VI., Marii Terezii a Josefa II. Uvedené panovníky preferuji v práci z důvodu, o nich v učebnicích dějepisu můžeme nalézt velké množství informací. Zároveň jde o panovníky, které mám dlouhodobě v osobní oblibě. O každém z nich jsem psala důležité informace, které můžeme nalézt v některých učebnicích, jež byly využity v praktické části práce. Další kapitoly jsou věnovány historii učebnic, vývoji výuky dějepisu a analýze učebnic.

Do praktické části byly zařazeny vybrané učebnice z 20. století a nejnovější učebnice, které se nejvíce využívají v dnešní době. V učebnicích můžeme vidět proměny, které jsou navázané na události ve světě během 20. století. Pomocí využití jednotlivých metod, které jsem si vytyčila na počátku své práce, jsem dosáhla svých stanovených cílů. Po celkové rešerši vybraných učebnic bylo zjištěno, že učebnice z 20. století jsou obsáhlejší, a naopak nejnovější učebnice se soustředí převážně na didaktickou stránku. Učebnice socialistické éry charakterizuje již jejich vzhled poznamenaný propagandou, učebnicový text je také ovlivněn komunistickou ideologií. Zkoumané učebnice používané dnešními žáky je možné hodnotit jako nezaujaté, žáci se v nich mohou lépe orientovat díky odkazům, obrazovému materiálu atd. Pozitivně hodnotím, že naopak od učebnic z 20. století se v nich žák lépe orientuje a má zde různé odkazy a pomůcky k tomu, aby se v nich lépe vyznal. Je zde také velký důraz na mezipředmětové vztahy, což v učebnicích z 20. století chybí.

Dotazníkové šetření předčilo očekávání. Respondenty výzkum zaujal, a kromě povinných odpovědí mnozí z nich své odpovědi specifikovali a rozšířili; využili možnosti doplňkových odpovědí. Do dotazníkového online šetření se zapojilo 153 respondentů.

Prostřednictvím metod stanovených v úvodu práce, se mi podařilo dosáhnout vytyčených cílů bakalářské práce. Jedním z mých cílů bylo ukázat, jak se jednotlivé učebnice proměňovaly v různých historických obdobích vlivem socio-kulturních událostí a druhým bylo zjištění postoje současných žáků k učebnicím dějepisu. Osobně jsem byla přesvědčena, že zvláště na středních školách učitelé i žáci učebnice využívají minimálně. Výsledek dotazníkového šetření pro mne byl tedy překvapivý, protože žáci učební texty nejen využívají, ale dokážou k nim zaujmout i postoj a případně navrhnout možnosti zkvalitnění.

ZDROJE

BEALES, Derek, *Joseph II.: In the shadow of Maria Theresa*, Cambridge 1987.

BĚLINA, Pavel a kol., *Velké dějiny země Koruny české XIIb.*, Praha 2013.

BENEŠ Zdeněk, *Dějepisné učebnice*, Praha 2003.

BENEŠ, Zdeněk, *Didaktika dějepisu*, Praha 2003.

BENEŠ, Zdeněk, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995.

ČAPEK, Vratislav a kol., *Didaktika dějepisu I.*, Praha 1985.

ČAPEK, Vratislav– RENNEROVÁ, Jiřina– RŮŽIČKOVÁ, Jarmila, *Dějepis I: učební texty pro internátní střední školy pro pracující*, Praha 1973.

ČINÁTL, Kamil, *Současné výzvy dějepisného vzdělávání*, Praha 2022.

ČORNEJ, Petr, *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016.

ŘURČANSKÝ, Marek, *Česká města a jejich správa za třicetileté války*, Praha 2013.

FRYČ, Jindřich, *Schvalovací doložky učebnic MŠMT*, Praha 2013.

GALADAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav, *Osud trůnu Habsburského*, Praha 1982.

GAVORA, Peter, *Výzkumné metody v pedagogice (příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky)*, Brno 1996

GRACOVÁ, Blažena, *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*, Ostrava 1998.

HAMANN, Brigitte, *Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon*, Praha 2001.

HAUBELT, Josef, *Zrušení nevolnictví*, Praha 1981.

HAUSER, Přemysl, *Výchova k národnímu vědomí a národním hodnotám*, Brno 1999.

HERRE, Franz, *Marie Terezie*, Kolín nad Rýnem 1994.

HLOUŠKOVÁ, Lenka, *Obsahová analýza učebnice jako didaktického a historického textu*, Brno 2001.

- HUDECOVÁ, Dagmar, *Analýza dějepisných vzdělávacích programů ve vybraných státech Evropy a její výsledky*, Praha 2006.
- HUDECOVÁ, Dagmar, *Jak učitelé využívají a hodnotí učebnice dějepisu*, Plzeň 2001.
- CHRÁSKA, Miroslav, *Základy kvantitativního výzkumu*, Praha 2016, s. 21-29
- IBY, Elfriede, *Maria Theresia (1717–1780): Strategin, Mutter, Reformerin*, Vídeň 2009
- JANÁČEK, Josef, *České dějiny I. Doba předbělohorská, díl 1*, Praha 1968.
- JANÁČEK, Josef, *Přehled dějin Československa 1/2.*, Praha 1982.
- JANUSOVÁ, Jana, *Marie Terezie: legendy a skutečnost*, Ostrava 1991.
- JULÍNEK Stanislav, *Úvod do teorie a praxe výuky dějepisu*, Brno 2006.
- JULÍNEK, Stanislav a kol., *Základy oborové didaktiky dějepisu*, MU Brno 2004.
- KALOUSEK, Vratislav, *Rodinný statut dynastie Habsbursko-Lotrinské, In: Sborník věd právních a státních, roč. XXIII., sešit 2*, Praha: Bursík a Kohout, 1923.
- KMET', Miroslav, *História a dejepis*, Bratislava 2017.
- KNECHT, Petr, *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, Brno 2008.
- Kolektiv autorů, *Přehled dějin Československa.*, Praha 1982.
- KRSKOVÁ, Dagmar, *Královný a jejich věnná města*, Dvůr Králové nad Labem 2001.
- KRUTINA, Jiří, *Byli jsme a budem! /Duchovní skripta*, Praha 2012.
- LABISCHOVÁ, Denisa, *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, Ostravská univerzita 2008.
- LOUŽEK, Marek a kolektiv autorů, *Marie Terezie – 300 let od narození*, Praha 2017..
- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). 2. Šlechta*, Praha 1999.
- MAGENSCHAB, Hans, *Josef II. – Revolucionář boží milosti*, Praha 1999.
- MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1999.
- MAŇÁK, Josef– KNECHT, Petr, *Hodnocení učebnic*, Brno 2007.
- MAŇÁK, Josef, KLAPKO, Dušan, *Učebnice pod lupou*, Brno 2006.
- MAREČKOVÁ, Marie, *České právní a ústavní dějiny*, Olomouc 2006.

- MELMUKOVÁ, Eva, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.
- MICHOVSKÝ, Václav, *Příprava učitele na vyučování dějepisu*, Ústí nad Labem 1977.
- MIKULEC, Jiří, *Leopold I.*, Praha 1997.
- MIKULEC, Jiří, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IX 1683–1740*, Praha 2011.
- MILLAR, Simon, *Kolín 1757: první porážka Fridricha Velikého*, Praha 2007.
- NELEŠOVSKÁ, Alena, *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*, Praha 2005.
- NOHEL, Petr, *Vývoj českého nástupnického práva/ Evolution of Bohemian succession law*. Sborník, 2018.
- PÁNEK, Jaroslav, *Dějiny českých zemí*, Praha 2018.
- PARKAN, František, *Didaktika dějepisu*, Praha 2014.
- PHILIP, John, *Leopold I. Zur Macht nicht geboren*, New Jersey 1977.
- PINKAS, Jaroslav, *Hodnoty a hodnocení v dějepise. Historie–Otázky–Problémy (History, Issues, Problems)*, 2017.
- PRŮCHA, Jan, *Hodnocení obtížností učebnic: Struktury a parametry učiva*, Praha 1984.
- PRŮCHA, Jan, *Moderní pedagogika*, Praha 1997.
- PRŮCHA, Jan, *Pedagogický slovník*, Praha 1998.
- PRŮCHA, Jan, *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*, Brno 1998.
- RIEDER, Heinz, *Marie Terezie: osudová hodina Habsburků*, Praha 1995.
- SMÍŠEK, Rostislav, *The Correspondence between Emperor Leopold I and Johann Adolf of Schwarzenberg*, České Budějovice 2019.
- ŠAFAŘÍK, Josef, *Člověk ve věku stroje*, Brno 1991.
- ŠEĐOVÁ, Klára – ŠVARŤÍČEK Roman a kol., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha 2014.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskoga naroda 1526–1918, drugi dio*, Split 2004.

- TAPIÉ L., Victor, *Marie Terezie a Evropa*, Paříž 1973.
- TARABA, Luboš, *Josef II.*, Praha 1999.
- TARABA, Luboš, *Rozum proti víře*, Praha 2021
- URFUS, Valentin, *19.4. 1713 Pragmatická sankce: rodný list podunajské monarchie*, Praha 2002.
- VANÍČEK, Vratislav, *Dějiny zemí Koruny české II.*, Praha 1992.
- VOCELKA, Karl, *Die Habsburger*, Graz 1992.
- VONDRA, Roman, *České země v letech 1705–1792: Doba absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*, Nové Město 2010.
- VOREL, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české VII 1526–1618*, Praha 2005.
- WELSENSTEINER, Friedrich, *Dcery Habsburků a cizích trůnech*, Praha 2001.
- WELSENSTEINER, Friedrich, *Synové Marie Terezie*, Praha 2017.
- WELSENSTEINER, Friedrich, *Velcí panovníci rodu Habsburského*, Praha 1996.
- WHEATCROFT, Andrew, *The Habsburgs. Embodying empire*, Londýn 1996.
- WILSON H., Peter, *The Holy Roman Empire*, New York 2010.
- WOLF Gerson, SONNENFELS von Joseph, *Das unterrichtswesen in Oesterreich unter kaiser Josef II. Nach einer darstellung von Jos. v. Sonnenfels*, Hölder 1880.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Česká asociace pedagogického výzkumu, dostupné online (<https://capv.cz/zalozeni-asociace/>), [citováno k 22.06. 2023]

PRAMENY

- BIDLO, Jaroslav–HÝBL, František–ŠUSTA, Josef, *Všeobecný dějepis, díl druhý*, Praha 1921.
- ČAPEK, Vratislav, *Dějepis: Novověk pro základní školy. I. díl, (1640–1789)*, Praha 1994.
- ČAPKA, František, *Dějepis 8 – Novověk*, Praha 2019.

ČORNEJ, Petr, *Dějepis pro gymnázia a střední školy*, Praha 2004.

KAMENÍČEK, František – DVOŘÁK, Rudolf, *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol. 1. díl (Starý věk)*, Praha 1902.

KAMENÍČEK, František– DVOŘÁK, Rudolf, *Dějepis mocnářství rakousko-uherského pro nejvyšší třídu středních škol*, Praha 1912.

KLIK, Josef, *Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do polovice 18. století-učebnice dějepisu*, Praha 1942.

Kolektiv autorů, *Dějepis 8 pro základní devítileté školy*, Praha 1967.

Kolektiv autorů, *Dějepis 8 Učebnice*, Praha 2012.

Kolektiv autorů, *Dějepis pro 8. ročník osobitých škol*, Bratislava 1979.

LETOŠNÍK, Josef, *Učebnice dějepisu pro ústavy učitelské, Díl II. Od smlouvy ve Verduně (843) až do doby nejnovější*, Praha 1902.

MÁCHA, Petr a kol., *Učebnice dějepisu TakTik 8.*, Praha 2016.

PEKAŘ, Josef, *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních*. Praha 1922.

PEKAŘ, Josef, *Dějiny československé*, Praha 1991.

PEŠEK, Josef, *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol: obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku XIV. do konce XVIII. století pro třetí třídu středních škol*, Praha 1933.

PEŠEK, Josef, *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol III.*, Praha 1933.

SOSÍK, Alois, *Dějepis 7*, Praha 1962.

Státní pedagogické nakladatelství, *Dějepis 8*, Praha 1973.

TRAPL, Miloslav, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, Praha 1961.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Učebnice dějepisu obecného pro ústavy učitelské ¹⁰¹	29
Obrázek 2 Všeobecný dějepis ¹⁰²	31
Obrázek 3 Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol ¹⁰³	32
Obrázek 4 Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do polovic 18. století ¹⁰⁴	33
Obrázek 5 Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy ¹⁰⁵	34
Obrázek 6 Dějepis 7 ¹⁰⁶	35
Obrázek 7 Dějepis 8 pro základní devítileté školy ¹⁰⁷	36
Obrázek 9 Dějepis 8 pro 8. ročník osobitých škol ¹⁰⁹	38
Obrázek 10 Dějiny československé ¹¹⁰	39
Obrázek 11 Dějepis Novověk pro základní školy ¹¹¹	40
Obrázek 13 Učebnice dějepisu pro gymnázia a střední školy ¹¹³	42
Obrázek 14 Učebnice dějepisu Dějepis 8 ¹¹⁴	42
Obrázek 16 Učebnice dějepisu TakTik 8 (2) ¹¹⁶	44
Obrázek 15 Učebnice dějepisu TakTik 8 ¹¹⁵	44
Obrázek 17 Učebnice dějepisu Nová škola 8 – Novověk ¹¹⁷	46
Obrázek 2 Graf č.1	50
Obrázek 3 Graf č.2	50
Obrázek 4 Graf č.3	51
Obrázek 5 Graf č.4	51
Obrázek 6 Graf č.5	52
Obrázek 7 Graf č.6	52
Obrázek 8 Graf č.7	53
Obrázek 9 Graf č.8	54
Obrázek 10 Graf č.9	54
Obrázek 11 Graf č.10	55
Obrázek 12 Otázka č.11	55